

KEMAL SELÇUK'UN *CEMİYET KAÇKINI* ADLI ROMANINDA EDEBİYATIN, AŞKIN VE BELLEĞİN MEKÂNI OLARAK BURSA*

 Canan SEVİNÇ**

ÖZET

Bursa Mustafakemalpaşa doğumlu yazar Kemal Selçuk (1971), Cemiyet Kaçkını (2016) adlı romanında; edebiyat, yazı, aşk meselelerine eğilirken arka planda daimî bir Bursa silüeti okura eşlik eder. Kendisine kurduğu aşk üçgeni (Kerim, Makbule, Oğuz) içinde devinen öykücü Oğuz Bayrak'ın bunalımlarına sahne olan Bursa, 1980'lerden 2000'lere uzanan bir değişimin de öznesi konumundadır. Romanda, Oğuz ile Kerim arasındaki rekabet ve edebiyat tutkusunun şahidi; sahaflar, dergi çıkarma, imza günleri vb. etkinlikler, şehrin edebî damarını işaret ederken ikilinin gönül verdiği Makbule ise amatör edebiyat sevgisi kadar Bursa'ya derinden bağlılığıyla da âdetâ şehrin belleği rolindedir. Cemiyet Kaçkını, salt Oğuz'un Makbule'ye olan imkânsız aşkını anlatan bir roman değil, aynı zamanda, bellek mekânı olarak Bursa'nın mazisine ve hâldeki değişimine de ışık tutan modern bir kent anlatısıdır. Bu çalışmada; Kemal Selçuk'un, aynı kadına âşık iki edebiyatsever yazar adayının serüvenlerini anlattığı Cemiyet Kaçkını adlı romanına mekân olarak seçtiği kadim kent Bursa'nın; edebiyata, aşka ve şehrin belleğine uzanan hikâyesi üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Bursa, Kemal Selçuk, Cemiyet Kaçkını, mekân, bellek

Bursa As The Place of Literature, Love and Memory in Kemal Selçuk's Novel Named *Cemiyet Kaçkını*

ABSTRACT

Born in Bursa's Mustafakemalpaşa in 1971, author Kemal Selçuk delves into literature, writing, and matters of love in his novel Cemiyet Kaçkını (2016), with the ever-present silhouette of Bursa accompanying the reader in the background. The city becomes a stage for the turmoil of the storyteller Oğuz Bayrak, who navigates a love triangle he has constructed for himself (Kerim, Makbule, Oğuz), spanning from the 1980s to the 2000s. The competition and literary passion between Oğuz and Kerim are witnessed by antiquarian bookstores, magazine publications, signing events, and similar activities, which highlight the literary vein of the city. Meanwhile, Makbule, the woman both are enamored with, embodies the memory of the city with her profound attachment to Bursa and her amateur love for literature. Consequently, Cemiyet Kaçkını is not merely a novel about Oğuz's unrequited love for Makbule but also a modern urban narrative that sheds light on Bursa's past and ongoing transformation as a memory space. This study will focus on the story of the ancient city of Bursa, chosen by Kemal Selçuk as the setting for his novel Cemiyet Kaçkını, which tells the adventures of two literature-loving aspiring writers in love with the same woman, extending to literature, love, and the city's memory.

Key Words: Bursa, Kemal Selçuk, Cemiyet Kaçkını, place, memory

* Bu makale, 14-16 Ekim 2022 tarihlerinde Bursa'da düzenlenen *Bursa'nın Edebiyatı / Edebiyatın Bursa'sı Bilgi Şöleni*'nde sunulmuş aynı adlı bildirinin gözden geçirilerek yeniden düzenlenmiş hâlidir.

** Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi Ereğli Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Konya / TÜRKİYE, canansevinc@hotmail.com

Araştırma Makalesi / Research Article

Atıf / Cite as: Sevinç, C. (2025). Kemal Selçuk'un *Cemiyet Kaçkını* adlı romanında edebiyatın, aşkın ve belleğin mekânı olarak Bursa. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(48), 277-301. <https://dx.doi.org/10.21550/sosbilder.1524220>

Gönderim Tarihi / Sending Date: 29 Temmuz / July 2024

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 2 Eylül / September 2024

Giriş

Dünden Bugüne Bursa'nın Tarihçesi

Osmanlı Devleti'nin kuruluş sürecindeki ilk başkenti olarak önemli bir tarihî mirasa ev sahipliği yapan Bursa; kültür, sanat ve edebiyat sahasında da mühim duraklardan biri olagelmıştır. Bir başka deyişle; beylikten devlete evrilmiş sürecinde, siyasi erkin ilk merkezi olan Bursa; bu tarihî sürecin tanığı cami, çeşme, medrese, külliye, türbe vb. birçok mimari eserle başta Uludağ olmak üzere pek çok doğal güzelliğe de sahip, tarihî dokusunu zengin bir kültürle birleştirebilmiş kadim bir şehirdir. Keçecizâde Fuad Paşa'nın "Osmanlı'nın dibâcesi", Evliya Çelebi'nin "ruhaniyetli şehir" (Tanpınar, 2003: 93) diyerek andığı Bursa, asıl çehresini, 1326'da Orhan Bey'in fethiyle kazanmış olsa da mazisi, çok daha gerilere giden bir yerleşim yeri özelliği taşımaktadır. Arkeolojik bulgular¹, Bursa ve çevresinde Paleolitik Çağ'a dek takip edilebilecek yaşam izlerini işaret ederken antik kaynaklar, şehrin, Bithynia (Bitinya) Kralı I. Prusias tarafından "Prusa" adıyla kurulduğu (MÖ 185/184) kaydını tarihe düşer². Aynı dönemde kurulan benzer isimli şehirlerden, "Prusa ad Olympum" (Uludağ'ın eteklerindeki Prusa) adıyla ayrılan kent, dünden bugüne, "Prusa, Broussa, Brousse, Borsa" isimleriyle anılarak bugünkü "Bursa" söyleyişine ulaşır.

Antik Prusa, Osmanlılarca yurt edinilmeden önce, sırasıyla Bithynia, Roma ve Bizans hâkimiyetlerinden geçerek taşıdığı siyasi, iktisadi, coğrafi, dinî potansiyeli ve tabii kaynakları yeni banilerine devretmiş mümbit bir şehirdir. Gürgeç'in (2022: 124) de belirttiği üzere; Bithynia hâkimiyetine girdikten sonra kent kimliğini kazanan Prusa; konumu, ulaşım kolaylığı, şifalı sıcak su kaynakları, güvenlik ve savunmaya yatkın coğrafi şartları sayesinde önemli bir kent olma özelliğini sürdürür. Nitekim fethin ardından Orhan Gazi eliyle başlayan imar, iskân ve bayındırlık faaliyetleriyle Bursa, Türk - İslam şehirlerinin prototipini oluşturur. Hisar'da, kale içinden başlayarak kale dışına doğru planlanan yerleşimiyle tipik bir Osmanlı şehri olarak örneklik teşkil eder. Göltekin'in (2019: 8) deyişiyle; 1326 tarihi aynı zamanda Bursa'nın ve Bursa'ya benzeyen şehirlerin inşa, ihya ve imar sürecinin de başlangıç noktası sayılır. Osman Bey'in aziz hatırasına hürmeten, tüm bu gelişmelere eşlik eden başkentlik süreci, Bursa'nın, Osmanlı Türkleri nazarındaki ayrıcalıklı yerini sağlamlaştırır. Önce Edirne'ye, sonrasında İstanbul'a devrettiği başkentlik payesinin ardından Hüdavendigâr Sancağı'nın merkezi olan Bursa, Osmanlı Devleti'nin kuruluş sürecine tanıklık ve öncülük etmiş tarihî kent olma vasfını daima korumuştur.

Öte yandan kuruluş devrinin kutlu hatıralarıyla mücehhez olan kent, pek çok kez doğal afetler (yangın, deprem), felaketler (salgın), saldırı ve yağmalar neticesinde hâk ile yeksan olup âdeta yeniden inşa edilmiştir. Timur ve Karamanoğlu yağmaları, veba salgını, yangınlar, bilhassa 1855'teki büyük deprem ve ardından çıkan yangın, tarihî eserlerle birlikte sivil halkın da büyük zarar görmesine neden olmuştur. Bu, Tanzimat sonrası modernleşmesini Bursa'ya taşıyarak şehrin Batılı bir tarzda imarının da önünü açmıştır. Böylece Ahmet Vefik Paşa'yla tanışan kent, onun valiliği süresince, hummalı bir şekilde yürütülen yeniden inşa faaliyetlerine sahne olur. Ne var ki Birinci Dünya Savaşı'ndan başlayarak Bursa'nın işgaline dek memleketi etkisi altına alan elim hadiseler, şehri, Cumhuriyet'in ilanıyla, yeni bir eşiğe taşır. Dolayısıyla

¹ Kentin arkeolojisine dair ayrıntılı bilgi için bk. Çiftçi, 2021: 110-135; Doğanç, 2005: 35-40; Gürgeç, 2022: 117-129; İkiçan, 2018: 6-9.

² Bursa'nın kuruluşuyla ilgili ilk bilgilere Antik Çağ yazarları Strabon ile Yaşlı Plinius'un eserlerinde rastlanmaktadır. Bu iki yazarın verdiği bilgiler, tarihsel açıdan birbiriyle çelişmekle birlikte, tarihî veriler ışığında varılan sonuç; Romalılardan kaçan Kartacalı Hannibal'in, Bithynia Kralı I. Prusias'a sığınması ve kentin, bizzat Hannibal'in tavsiyesi ve desteğiyle, Prusias tarafından "Prusa ad Olympum" adıyla kurulmuş olmasıdır. Bu konuda geniş bilgi için bk. Çiftçi, 2021: 110-135; Doğanç, 2005: 35-40; Gürgeç, 2022: 117-129; İkiçan, 2018: 6-9.

kentin antik ve Osmanlı geçmişinden tevarüs ettiği kültürel miras da Cumhuriyet'e naklolur. Bu mirasın muhafaza edilmesi zorunluluğunun yeni kentleşme politikalarıyla yan yana ilerlediği Cumhuriyet yılları, tabiidir ki şehrin belleğine de yeni mekânlar armağan eder.

Böylelikle 19. yüzyılın sonlarında, Ahmet Vefik Paşa eliyle başlatılan modern şehircilik faaliyetlerinin, Cumhuriyet sonrasında müstakil bir vilayet statüsüne kavuşan Bursa'da, bilinçli ve planlı bir şekilde yürütüldüğü bir dönem başlar. Özellikle Cumhuriyet'in kurucu ilkelerinin yön verdiği 1923-1950 yılları arasında, sanayileşme ile yeni iskân ve imar faaliyetlerinin temellerinin atıldığı gözlemlenir. Bir başka deyişle; Cumhuriyet'in ilanıyla başkent Ankara'dan başlayarak tüm yurdu kuşatan "çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak" hedefinin; mübadele sonrası göç politikaları, Merinos Fabrikası (1938) başta olmak üzere, dokuma, tekstil, ipek, otomotiv ve gıda sanayine yönelik öncü yatırımlarla Bursa'da işlerlik kazandığı görülür. Tüm bu iktisadi ve demografik gelişmelere eşlik eden idari - mahallî teşkilatlanmalarla Cumhuriyet kenti kimliği kazanan Bursa; 1924'te Karl Lörcher, 1938-1944'te Henri Prost tarafından, şehrin kaydettiği gelişim doğrultusunda, yeniden planlanır.³

Ancak bu planlamalardan istenen verimin alınmaması, 1950 sonrasında artan göç dalgası, apartmanlaşma ve plansız yapılaşma ile şehrin silüetinin değişmeye yüz tutması, özellikle de 1958 yılındaki Kapalı Çarşı yangını, yeni bir şehir planlamasını zaruri kılar. Bu kez Luigi Piccinato danışmanlığındaki bir ekip, şehrin tarihî dokusunu korumayı önceleyen bir plan hazırlayarak yenileme çalışmalarına girer. Ne var ki 1960'lar ve 1970'lerden başlayarak, tüm planlamaların hilafına, şehir, sanayileşme ve muhacir politikalarına bağlı nedenlerle gittikçe genişler ve düzensiz yapılaşma genel manzaraya hâkim olur. Aşağı yukarı 2000'li yılların başına dek plansız büyümeden kaynaklı dağınık yerleşim sorunları ile kültürel miras alanlarının korunması hususunda yetersiz kalan çalışmalarla doğal ve tarihî dokusu git gide zedelenen Bursa, âdeta devasa bir bina yığına dönüşür. Yerel yönetimlerin 1990'larda başlattığı eylem planlarının kurumsal ve sivil ölçekte ses getirmesiyle ivme kazanan bölgesel koruma çalışmaları, müspet neticelerini vermiş ve 2014 yılında UNESCO Dünya Miras Listesi'ne giren Bursa, 2022'de de Türk Dünyası Kültür Başkenti seçilmiştir.

Bursa gibi kadim bir kentin, dünden bugüne, tarih içindeki devinimlerini özetleyen bu kısa tarihçe göstermektedir ki Prusa'dan Bursa'ya uzanan süreçte kent, kimi doğal kimi yapay kazanım ve kayıplarla kendine özgü bir kimlik edinmiştir. Dolayısıyla geçmişten bugüne taşıdığı mirasıyla Bursa, bellek mekân konumundadır. Bithynia (Bitinya) ve Roma'dan başlayarak Bizans ve Osmanlı'ya, oradan Cumhuriyet Türkiye'sine uzanan tarihî tanıklığında açık hava müzesi görünümü arz eden şehir, edebiyata da bu yönüyle aksetmiştir. Bir başka deyişle: şehrin tarihi, edebî tanıkların gözünden eserlerde mühürlenmiş ve kolektif hafızadaki yerini almıştır. Şehrengizlerden, seyahatnamelere, hatıralardan mektuplara, şiirden, öykü, roman ve denemelere, giderek süreli yayınlara değin kaydı tutulan Bursa, antik ve modern çağları, edebiyatın aynasına yansımış bir kenttir.⁴ Yılmaz'ın (2019: 10) ifadesiyle; [e]debiyatın aynasında şehrin entelektüel ve kültürel tarihinin yansımalarını, hatta kalıntılarını görebilmek, şehrin bir hafızası olduğunu hatırlamak demektir. Bu noktada, söz konusu hatırlama / hatırlatma rolünü, tarih bilimiyle paylaşan edebiyat, resmî tarihin eleğinden süzülen gayri resmî yaşanmışlıkları, unutulmaları ya da tarihin envanterinden düşülmüş kişi, olay, mekân vb. ayrıntıları kayda geçirilmesiyle ondan ayrılır. Nitekim süreli yayınlardan kitapçılara, tiyatrodan

³ Cumhuriyet'in kuruluşundan 1950'li yıllara kadar, kent kültürü ve gündelik yaşam pratikleri açısından, Bursa'nın genel görünümünü ele alan iki farklı çalışma için bk. Aladağ, 2004; Bilgi, 2006.

⁴ Bu konuda yapılmış farklı çalışmalara dair seçilmiş bir okuma listesi için bk. Güngör, 2023: 42-47; Karaca, 2019: 84-91; Karaca, 2020: 40-51; Karaca, 2022: 259-293; Eroğlu Koşan & Sınar Uğurlu, 2023: 623-645; Songur, 2022: 413-460; Uçak, 2019: 319-333.

sahafalara ve edebiyat mahfillerine dek canlı bir kültür yaşamının, tarihî ve estetik mirasa eşlik ettiği Bursa şehri, tarihin yanı sıra edebiyatın da belleğine kazınır.

Bursa'da Edebiyat Edebiyatta Bursa

Bursa, geçmişten bugüne, tarihî, siyasi ve pastoral güzellikleri kadar kültür, sanat ve edebiyat cephelerinden de dikkatleri üzerine çekmiş kadim bir kenttir. Bu ilgiyi; Osmanlı'nın kuruluş devrini temsil eden başşehir oluşu, mimari abidelerle taşıdığı tarihî hüviyeti ve emsalsiz bir tabiat güzelliğine sahip oluşuyla açıklayan Sınar (1999: 115), şehrin yeni Türk edebiyatına mekân olduğu kadar bu edebiyatın gelişmesine bizzat katkıda bulunduğunu da belirtir. Denilebilir ki doğal güzellikleri (yeşili, Uludağ'ı, şifalı suları vb.) yanında şehrin tarihî ve siyasi önemini belirleyen "Osmanlı Devleti'nin kuruluş sürecindeki ilk başkent" kimliği, giderek kültürel ve edebî bir geleneğe de kaynaklık etmiş ve dinî-tasavvufî edebiyattan divan şiirine oradan da modern Türk edebiyatına uzanan bir hat üzerinde mühim bir mahfil olagelmiştir.

Bu bağlamda; şehrin manevi iklimini tesis eden Emir Sultan, Muhyiddin Üftade, İsmail Hakkı Bursevî, Eşrefoğlu Rûmî, Süleyman Çelebi gibi isimlerin yanı sıra, adları Bursa'yla özdeşleşmiş Ahmed Paşa, Lâmiî Çelebi, Ahmet Vefik Paşa, Feraizcizâde Mehmet Şakir, Bursalı Mehmet Tahir'den; giderek Mehmet Âkif Ersoy, Reşat Nuri Güntekin ve Ahmet Hamdi Tanpınar'a uzanan edebî birikimiyle, Bursa, hemen her devirde edebiyatın ilgisine mazhar olmuştur. Dolayısıyla nazım, nesir, tiyatro ve süreli yayınlarla şekillenen kültürel ve edebî hareketliliğiyle "Bursa Tanzimat sonrası Türk Edebiyatı'nda İstanbul, Ankara ve İzmir'den sonra adı en çok geçen şehirlerin başında gelir." (Sınar, 2001: 200). Şiir, roman, hikâye, deneme türlerinde eser veren yeni Türk edebiyatçıları, eserlerinde, salt kadim tarihi ve doğal güzellikleriyle maruf Bursa'yı zikretmekle kalmamış, tanıklıklarıyla da şehrin hafızasına kayıt düşmüşlerdir. Bilhassa Mehmet Âkif'in "Bülbül" (1921) başlıklı şiiriyle ölümsüzleşen Bursa'nın işgali hadisesi, edebiyata da tüm dehşetiyle aksetmiştir:

İşgal haberinin hemen ardından kaleme alınan metinlerde, asırlar boyunca barındırdığı cami ve türbeler dolayısıyla Bursa'ya kutsal bir şehir olarak bakıldığı, şehrin Osmanlı hâkimiyetinin timsali olarak görüldüğü ve bu nedenlerle düşman işgalinin Bursa söz konusu olunca çok büyük bir darbe olarak değerlendirildiği anlaşılmaktadır (Sınar, 2007: 345).

Tarihî hadiseler dışında Reşat Nuri Güntekin ve Ahmet Hamdi Tanpınar da bir bellek mekânı olarak eserlerinde Bursa'ya yer vermiş isimlerdir. 1922 tarihli *Çalılıkusu* romanıyla Reşat Nuri, betimlediği Bursa peyzajlarıyla şehri zihinlere kazınmış; Tanpınar ise başta "Bursa'da Zaman" (1941) adlı şiiri olmak üzere *Beş Şehir*'deki "Bursa'da Zaman" (1946) bölümü, "Bursa'nın Daveti" (1948) ve "Bursa Yangını" (1958) başlıklı yazılarıyla Bursa'yı sanatının estetiğine taşımıştır.⁵ Öyle ki "Bursa'nın ilk kahramanları, ilk aşkları, Bursa mimarisi, Horasan erenleri, Muradiye hüznü ve bütün tabiat, Tanpınar'ın özgün ifade şekilleriyle ve elbette o muazzam dikkatiyle bambaşka bir havada karşımıza çıkar." (Çanaklı, 2015: 24). Nitekim nazım ve nesir olarak kaleme alınmış edebî eserlerden yola çıkarak Bursa'yı ölümsüzleştiren yazarların izini sürdüğü ilgili makalesinde Sınar (2001: 200-201), şiirde daha çok doğası, tarihi yansıtan eserleri ve uhrevî havasıyla ele alınan Bursa'nın nesirde özellikle mekân olarak yer aldığını belirtir ve nazımda olduğu gibi nesirde de Bursa'yı en mükemmel yansıtan isim Ahmet Hamdi Tanpınar'dır, tespitinde bulunur.

"Tanpınar merkezli Bursa kurgusu" (Armağan, 1998: 17'den akt. Ayvazoğlu, 2019: 12) dışında akademik bir okumanın ürünü olan *Modern Türk Edebiyatında Bursa* başlıklı kitabında Sevgül Türkmenoğlu (2023) da köklü bir geçmişe sahip Bursa'nın şehir dokusunu; roman, hikâye, şiir, deneme, gezi yazısı, mektup ve anı türlerinde yazılmış eserlerde aramaya çalışır.

⁵ Tanpınar'ın Bursa'ya dair izlenimleri ve bunun edebiyatına etkisi üzerine geniş bilgi için bk. Barış, 2024: 281-296; Dalar, 2018: 183-200; Sakarya, 2022: 380-390; Sınar, 1999: 115-125.

“Bursa'nın edebi eserlerde yer bulması, okuyucuya şehrin zaman içindeki değişimini olumlu ve olumsuz yönleriyle görmeyi sağlayacak bir olanak sunmaktadır.” (Türkmenoğlu, 2023: 247) tespitiyle ulaştığı sonucu dile getiren yazar, tarihe tanıklık bağlamında, bu eserlerin, edebiyatın “resmi olmayan tarih” yönünü ortaya koyan önemli birer vesika olduğunu da belirtir (Türkmenoğlu, 2023: 245). Bursa'nın, ilkin, Ahmet Mithat Efendi'nin 1885 tarihli *Bahtiyarlık* ve *Hayret* adlı metinleri ile modern Türk edebiyatında yer bulduğunu belirten yazar, tabii zenginlikleri dışında, şehrin, daha çok, Osmanlı geçmişiyle eserlere konu olduğu neticesine varır: “Roman ve hikâye kurgularında, şiirlerde Osmanlı tarihi görkemli bir dönem olarak mimarî, askeri ve kültürel bakımdan Bursa'ya kattıklarıyla öne çıkar.” (Türkmenoğlu, 2023: 241). Yine Sınar'la (2007) koşut bir şekilde, Millî Mücadele yıllarında, Bursa'nın işgalinin, eserlerde en fazla işlenen olay olduğunu da tasnif ettiği eserler üzerinden değerlendirir.

Edebî eserlere konu olmasının yanı sıra Bursa, süreli yayınlar bahsinde, Feraizcizâde Mehmet Şakir'den devraldığı mirası Cumhuriyet sonrasında da devam ettirmiş ve başta Bursa Halkevi'nin dergisi *Uludağ* (1935) olmak üzere; *Ant*, *Yeni Ant* ve *Hakimiyet* gazeteleriyle *Demet*, *Nilüfer*, *Gençliğin Sesi*, *Hisar* ve *Yeni Nilüfer* başlıklı dergiler, şehrin kültür - sanat - edebiyat damarının canlı kalmasını sağlamıştır.⁶ 1950'lerden 1980'lere dek inişli çıkışlı bir seyir izleyen Bursa'daki edebî faaliyetler, 1990'dan itibaren yayımlanan süreli yayınlarla şehri yeniden edebiyat mahfili kılmıştır. Bu yıllarda çıkan *Biçem*, *Yeni Biçem*, *Düşlem*, *Akatalpa* adlı dergilerle Bursa'da düzenlenmeye başlanan edebiyat günleri, şehrin edebî görünürlüğünü arttırmış, Bursa'daki edebiyat mahfilleri tekrar canlanırken ulusal edebiyat da yeni isimler kazanmıştır. Bunlardan birisi de öykü ve roman yazarı, **Kemal Selçuk**'tur.

Bursa Mustafakemalpaşa doğumlu yazar Kemal Selçuk (1971), 1991'den başlayarak *Yenigün*, *Biçem*, *Yeni Biçem*, *Düşlem*, *Üçüncü Öyküler* ve *Adam Öykü* gibi süreli yayınlarda öykülerini yayımlar. 1999'da Gönen Belediyesi'nin düzenlediği **Ömer Seyfettin Öykü Yarışması**'nda birinci olur. 2002'de *Ağaç Adamlar* adlı ilk öykü kitabı yayımlanır. 2004'te yayımlanan ilk romanı *Ay Aşkları'nı*; *Hüznün Kantosu* (2005), *Yeniyetmeler* (2005), *Başkaldırmadan Yaşamaksa Hayat* (2006), *Kurşuni* (2008), *Cemiyet Kaçkını* (2016) ve *Rüyadaki Kadın* (2017) adlı romanları izler. Hâlen Bursa'daki bir medya kuruluşunda kültür-sanat editörlüğü yapan Kemal Selçuk'un, aynı kadına âşık iki edebiyatsever yazar adayının serüvenlerini anlattığı *Cemiyet Kaçkını* adlı romanı; edebiyata, aşka ve şehrin belleğine uzanan hikâyesiyle, 1980'lerden 2000'lere, Bursa'nın mazisine ve hâldeki değişimine de ışık tutan modern bir kent anlatısıdır.

Bu yazıda; Kemal Selçuk'un, aynı kadına âşık iki edebiyatsever yazar adayının serüvenlerini anlattığı *Cemiyet Kaçkını* adlı romanına mekân olarak seçtiği kadim kent Bursa'nın; edebiyata, aşka ve kentin belleğine uzanan hikâyesi üzerinde durulacaktır. Buna göre; şehir ve medeniyet kavramları ile Bursa arasındaki ilişkinin sorgulanmasını müteakip “bellek mekânı” adlandırması üzerinden, bireylerin kişisel hafızası ile toplumun kolektif hafızasını buluşturan Bursa'nın bellek mekânlarının, romandaki iz düşümleri üzerinde durulacaktır.⁷

⁶ Bu hususta ayrıntılı bilgi için bk. Öztürk, 2019: 63-78; Sınar, 2001: 187-188; Sınar, 2006: 47-64.

⁷ Çalışma boyunca bellek, hafıza, şehir ve kent kelimeleri ile toplumsal hafıza, kolektif hafıza, hafıza mekânı ve bellek mekânı kavramları, metnin akışına uygunluğu da gözetilerek, eş anlamlı olarak kullanılmıştır.

Edebiyat - Aşk - Bursa Sarmalında Bir “Novella” ya da Şehrin Edebiyata Yansıyan Silüeti

*Cemiyet Kaçkını*⁸; edebiyatsever iki gencin, Oğuz ile Kerim'in, aynı kadına, Makbule'ye, âşık oluşu etrafında gelişen olaylar silsilesini konu edinen, edebiyat ve mekân odaklı modern bir kent anlatısıdır. Kendisiyle yapılan söyleşilerde, metni “novella” olarak tasarladığını ve novellaya özel bir tutkusu olduğunu belirten yazar Kemal Selçuk, tür tercihinin yanında, mekân olarak Bursa'yı seçişi üzerinde de durur (Özlü, 2016; Atlı, 2016). Nitekim anlatılan, yalnızca Oğuz'un Makbule'ye duyduğu karşılıksız aşkın değil arka planda 1980'lerden 2000'lere değişen Bursa'nın da hikâyesidir. Ak'ın (2016: 6) deyişiyle; “Bursa, 80'lerin sonundan bugünlere yaklaşıma değin hikâyesiyle âdeta bir başka kahraman gibi kendini öne atıyor romanda.”. Dahası kitapta Bursa'ya dair anılan tüm mekânlar, kentin belleğidir aynı zamanda. Bu noktada, kendi kişisel tarihiyle Bursa'nın tarihini koşut bir düzlemde ele alan yazar, içinde yaşadığı şehrin, edebiyatına etkisini şu sözlerle dile getirir:

Bursa beni bir yazar olarak oldum olası beslemiştir. Gündelik yaşantımız dışında ikinci hayatımız sayılan edebi düşler, tasarılar yönünden bakarsak öyle. Bursa tarihi ve kültürel mekânlarıyla bir yazarın yaratıcılığını kıskırtmaya yeter sanırım. Kitapta geçen mekânlar, benim çalışmadığım günlerde saatlerimi geçirdiğim yerler. Mahfel, Tophane, Yeşil, Heykel, kitapçılar, sahaflar, eski sokaklar... Buraları gezerken Tanpınar'ı düşünürüm sıklıkla. Yaşanmışlığın sindiği mekânlarda hayallere dalmak, eski hanlar kadar kırk yıl öncesinin apartmanlarındaki insanları düşlemek beni mutlu ediyor. Örneğin, kapısında 1966'da yapıldığı yazılı eski bir apartmanın önünden hemen ayrılmam, orada yaşamış olanları düşünürüm. O dönem hakkındaki bilgilerle kafamda bir kurmaca işlemeye başlar (Özlü, 2016).

Yazarın sözünü ettiği yerler, andığı isimler kişisel ve toplumsal belleğin kesiştiği önemli duraklar olarak romanda yerini alırken edebiyatın da bu konudaki rolünü belirgin kılar. “Edebiyat, şehrin ruhunu süretleştirirken, yaşamakta olan hayatın canlı atmosferiyle birlikte, şehri tıpkı bir roman kahramanı gibi ele alabilir.” (Yılmaz, 2019: 407). Bu, Sağlık'ın (2022: 53) da belirttiği gibi, “şehirde yaşamak” ile “şehri yaşamak” arasındaki sınırı tayin ederken “şehrin sanata aksedişi beraberinde ‘hafıza mekânları’ adı verilen bir kavramın ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Şehrin bir semti, bölgesi ya da mahallesi (sokağı, caddesi, evi vs.) sadece bir mekan değil, içinde sayısız hatıra saklayan unutulmaz bir ‘isim’ olmuştur.” (Sağlık, 2022: 55).

Bireysel ve Toplumsal (Kolektif) Hafıza Mekânı Olarak Şehir

Birlikte yaşama pratiğinin organize ve hiyerarşik bir yapı içinde kavrandığı ve giderek kültüre dönüştüğü bir mekân olarak şehir (Farsça: şehir), hikâyesi, insanlık tarihiyle yaşıt bir kavramdır. İnsanoğlunun, varoluşunu belirli bir zaman ve mekân içinde idrak edişine paralel olarak barınma, beslenme, korunma, düzen kurma vb. gerekçelerle konumlandığı yer olan şehir ve / veya kent, çoğunlukla, medeniyet / uygarlık kavramıyla birlikte anılır. Nitekim Arapçada şehir anlamına gelen “medîne” kelimesinden Osmanlı Türkçesinde türetilen “medeniyet”, Batı dillerindeki “civilisation” a karşılık gelmektedir. Her iki hâlde de “şehirli” olmaya gönderme yapan “medîne ve civilisation”; insan, şehir ve medeniyet arasındaki ilişkiyi imler. Şehri kuran insan, mensubu olduğu medeniyet dairesince o şehri şekillendirir. Dolayısıyla şehir, medeniyeti yansıtırken medeniyet de şehre yansır. Güneş'in (2018: 19) deyişiyle; [z]aman içinde medeniyet şehir içinde gelişir, şehir mekânsal bir varlık olarak medeniyetin somut bir görünüm almasına imkân tanır. Platon ve Farabi'nin, “erdem” diyerek yücelttiği şehir kurma fiili, her medeniyetin kendi prototipini oluşturduğu bir şehircilik üslûbu doğurur.

Keçecizâde Fuad Paşa'nın “Osmanlı'nın dibâcesi” olarak nitelendirdiği Bursa da kaynağını İslam medeniyetinden alan Osmanlı şehir kültürünün, dolayısıyla mimarisinin,

⁸ Romandan yapılan alıntılarda şu baskıdan yararlanılmıştır: Selçuk, 2016.

maddi ve manevi prototipi olmuştur (Aman, 2019: 15-16). Edirne, Üsküp, Saraybosna gibi Balkan şehirleri ile imparatorluğun son payitahtı İstanbul'a, Osmanlı ruhunu ve kimliğini nakşeden bir şehir prototipi olarak Bursa, Hisar'da mukim bir kale kent görünümündeyken, Osman ve Orhan gaziler eliyle yürütülen kuşatma ve fetihler neticesinde, kale dışına doğru genişleyen bir yerleşim görünümüne kavuşur. Göltekin (2019) ve Aman'ın (2019) da ilgili yazılarında aktardıkları gibi; kuruluş dönemi padişahlarının, şehri bir bir donattıkları mimari (han, hamam, cami, imaret, medrese, bedesten, çeşme, köprü) eserlerle Bursa, gelişir, değişir ve Osmanlı'ya yaraşır bir başkent olur.

Bu bağlamda, kentin geçmişten bugüne devraldığı kültürel mirasın merkezi, Hisar bölgesidir, demek yanlış olmaz. Sarıbaş'ın (2019: 5) ifadesiyle; XIII. yüzyıla kadar Bizans yerleşimi olma özelliğini sürdüren Hisar Sementi, Osmanlı döneminde ele geçirilen ilk önemli yerleşimlerden olması sebebiyle özel bir yere sahiptir. Nitekim Göközkut (2023) da Bursa'nın kültürel miras alanı olarak Hisar bölgesi üzerine hazırladığı doktora tezinde; bölgenin geçirdiği değişim ve dönüşümleri, Osmanlı öncesi (Bithynia, Roma, Bizans), Osmanlı ve Cumhuriyet olmak üzere üç döneme ayırarak inceler. Bugün Bursa'ya yönelik kültür turizminin de uğrak yerlerinden biri olan bu bölge, Osmanlı kentsel mirasının başat örnekleri ile hafıza mekânı özelliği arz etmektedir. Dahası romanın başkişileri; Oğuz, Makbule ve Kerim'in adımladığı, andığı, edebî verimlerine konu edindiği, duygu ve düşüncelerine şahit tuttuğu, dolayısıyla yazar Kemal Selçuk'un da mekân düzleminde, rotasını çizdiği ana hat, Hisar bölgesidir. Yanı sıra Prusa ve Keşiş Dağı göndermeleri, Tophane, Hünkâr, Koza Han, Heykel, Kültürpark, Setbaşı, Mahfel, Tuz Pazarı ve Sönmez İş Sarayı, Kafkas Pastanesi gibi Bursa'nın, antik zamanlardan Cumhuriyet Türkiye'sine, tüm geçmişini saklayan bellek mekânlarında kahramanlarını gezdiren yazar, bireysel ve toplumsal belleği harekete getirir. Kaldı ki “[ş]ehir söz konusu olduğunda şehrin insana yaşattığı bireysel tecrübelerin yanı sıra mekânın tanıklık ettiği zamanları depolayan bir toplumsal bellek de ortaya çıkar.” (Yılmaz, 2019: 16).

İlk kez, 1920'lerde, Maurice Halbwachs'ın çalışmalarıyla, sosyal bilimler sahasında görünürlük kazanan toplumsal bellek kavramı, biyolojik ve psikolojik bellek yaklaşımlarından farklı olarak hafızanın toplumsal (kolektif) ve iletişimsel yönlerine vurgu yapar. Buna göre; gündelik hayatın olağan seyri içinde bireyin kişisel hafızasını harekete geçiren hatıralar, deneyimler, tanıklıklar, kişinin etkileşimde bulunduğu sosyal grup ya da gruplarla ilişkisi neticesinde belleğini şekillendirir. Dolayısıyla bireyin kişisel hafızası, içinde bulunduğu toplumsal ilişkiler ağından bağımsız değildir; çünkü insan, kendi geçmişi kadar ait olduğu toplumun geçmişine de aynı kolektivite içinde dâhil olur. Bireyin ve belleğin toplumsallığı, Jan Assmann'ın, Halbwachs'ın görüşleri üzerine bina ettiği, iletişimsel ve kültürel hafıza kavramlarıyla birlikte kolektif hafızanın da tesisini sağlar. Kolektif hafıza, toplumca üzerinde mutabakata varılmış müşterek kültürel değerler silsilesinin şimdiye ve geleceğe aktarılacak üzere korunduğu, biriktirildiği, dolayısıyla toplumsal kimliğin de teşekkül ettiği çatıdır. Bu çatının temel bileşenlerinden biri olan kültürel bellek ise bir toplumun geçmişini oluşturan dil, tarih, edebiyat, sanat, inanç ve gelenekler gibi kültürel değerler ile bunların sözlü ve / veya yazılı pratiklerini ihtiva eder. Bu yönüyle kültürel hafıza; kalıcı, kökene yönelik ve uzun bir tarihî sürece yayılırken iletişimsel hafıza, geçici, bir kuşağa özgü ve yakın geçmişe dair hatıraları içerir (Halbwachs, 2016, 2017; Assmann, 2015).

Diğer yandan bellek, toplumsal olduğu kadar zamana ve mekâna da bağlıdır. Bir yere tutunarak / demirleyerek mekânsal bir seyir izleyen bellek; geçmiş, şimdi ve gelecek sürekliliği içinde zamansal olarak ilerler (Depeli, 2011). Assmann'ın (2015: 47), “[b]elleğin mekâna ihtiyacı vardır, mekânsallaştırma eğilimi içindedir.” diyerek vurguladığı hafıza - mekân ilişkisi, Pierre Nora tarafından “hafıza mekânı” ifadesiyle kavramsallaştırılmıştır. *Hafıza Mekânları* adlı eserinde “anımsadığımız şeyler değil, hafızanın mayalandığı yerlerdir.” şeklinde tarif ettiği

“hafıza mekânı”nı, Nora (2006: 12; 171), “[i]nsanların iradesiyle ya da zamanın işleyişiyle herhangi bir topluluğun ortak hafıza malına ait simgesel öge haline getirdiği maddî ya da fikrî düzendeki her anlamlı birim” olarak tanımlar. Kolektif hafıza içerisindeki ortak kültürel değerlerin izlerini taşıyan, bu değerlerin aksettiği, hatırlama ve unutma pratikleri bağlamında süreklilik arz eden, somut ve soyut anlamları havi maddi manevi her şey, bu tanımda karşılığını bulabilmektedir.

Mekânın belleğinin, bellek mekânlarına dönüştüğü bu kavşak noktasında yer alan, Tanpınar'ın (2013: 231) deyişiyle, bir terbiyenin ve zevkin etrafında teşekkül eden müşterek bir hayat olarak şehir de kültürel hafızanın kaydını tutan bellek mekânlarıyla tarihe tanıklık eden dinamik bir organizmadır. Bu bağlamda, zengin bir kültürel mirasa ev sahipliği yapan Bursa da antik dönemlerden başlayarak Osmanlı ve Cumhuriyet yıllarına uzanan kentsel bellek mekânlarıyla hafıza mekânı vasfını haiz bir kenttir. Doğaldır ki kentin bu birikimi, edebiyata da sirayet etmiş ve kültürel belleğin yazılı bir verimi olarak modern Türk romanında kendisine yer bulmuştur. Zira “[e]debiyat bilhassa roman, zamanı ve mekânı, resmî tarihi ve şahsî belleği bir arada muhafaza eden ender sahalardan biridir.” (Kocabaş, 2020: 61).

Şehir, Bellek ve Edebiyat

Bellek ve şehir çalışmaları dolayımında tanıklığına başvuru edilen edebiyat, doğası gereği, toplumların kolektif hafızasında yer tutmuş, hayalî ya da gerçek, her türden yaşanmışlığın, sözlü veya yazılı kaydını tutan bellekler arşividir. Söz konusu yaşanmışlığın yüzyıllara yayılan maddi ve manevi izlerini bünyesinde toplayan şehir de bu arşivde kaydı tutulan mekânlardandır. Şehrin hafızasına nakşolmuş mekânlar kadar farklı nedenlerle kayıttan düşülmüş, unutulmuş terk edilmiş yerler de edebiyatın hafızasında yaşamaya devam eder.

Modern Türk edebiyatında farklı türlerde yazılmış eserlerden yola çıkarak Bursa'nın izini süren Sevgül Türkmenoğlu, ilgili çalışmasında, Bursa Hapishanesi üzerinden edebiyatın, başlı başına bir hafıza mekânı sayılabileceğinin örneğini verir. Nâzım Hikmet, Orhan Kemal, Osman Şahin, Hasan Hüseyin Korkmazgil gibi tanınmış şair ve yazarların mahkûm olarak kaldığı Bursa Hapishanesi, 1990'lı yıllarda yıkılarak yerine adliye binası inşa edilir.⁹ Tarihe tanıklık eden, ortak bilincin kolektif bir değeri olarak bu yapı, adı geçen edebiyatçıların eserlerinde hafıza mekânı olarak ölümsüzleşmiştir (Türkmenoğlu, 2023). 2004 yılı itibarıyla Bursa Kent Müzesi'ne dönüştürülen söz konusu bina, hafıza mekânı olarak, âdeta, tescillenmiş olur. Benzer şekilde, *Huzur* (1949) romanıyla bütün bir İstanbul'u, *Bursa'da Zaman* (1941) başlıklı şiiri ve *Beş Şehir*'de (1946) başta Bursa olmak üzere, hikâyelerine yer verdiği şehirleri birer hafıza mekânı olarak edebiyatın belleğine emanet eden Tanpınar, geçmişten geleceğe bir kültür köprüsü kurar.¹⁰ Dolayısıyla herhangi bir tür ya da mecra ayırt etmeksizin edebiyatın tanıklık ettiği hafıza mekânları, kültürel hafızanın sürekliliğini sağlarken kolektif kimliğin inşasına da katkıda bulunur. Böylece kentin kültürel miras değerlerini içinde yaşarken gereğince takdir edemeyen şehir sakinleri de “edebî eserler aracılığıyla şehri, bellek, kimlik ve estetik açısından görebileceği bir yolculuğa çıkma imkânı bulur. Bu tecrübe doğrultusunda şehrin sokaklarında dolaşan sadece roman kahramanı değil aynı zamanda okuyucunun bilincidir.” (Yılmaz, 2019: 39).

Nitekim Oğuz, Kerim ve Makbule üçgeninde şekillenen *Cemiyet Kaçkını*'nda da aynı kentin havasını soluyan her üç karakterin bireysel hafızalarının kolektif hafızaya eklemlendiği

⁹ Nâzım Hikmet'in Bursa'daki günlerine dair bir yazı için bk. Altıntaş, 2020: 32-35. Ayrıca Bursa Tahtakale Buluşmaları'nın 1 Ocak 2020 tarihli dördüncü programında “Nâzım'ın Bursa Yılları” konulu bir konuşma yapan Güney Özkılınc'ın program kaydı için bk. <https://youtu.be/BDtBbwh5m7A?si=yftOa3ALMJ3E91dZ>.

¹⁰ Bellek ve mekân eksenli edebiyat çalışmaları için bk. Yılmaz, 2019; Kocabaş, 2020: 60-72; Yücel, 2021: 195-212; Gökşen, 2023; Alpasar, 2024.

görüldür. İletişimsel belleğin imkânlarını kullanarak kişisel tarihini inşa eden Bursa imgesini, Oğuz'a ve dergi ahalisine durmaksızın anlatan, bununla yetinmeyip Bursa'yı denemelerine konu edinen Makbule, şehrin kültürel hafızasını şimdiye taşırken Oğuz ile Kerim de öykü ve romanlarında yer verdikleri Tophane, Pınarbaşı, Ahmet Vefik Paşa gibi hafıza mekânlarıyla kentin kolektif hafızasına katkıda bulunurlar. Öyle ki Oğuz'un küçümser bir ifadeyle "Kolera Günleri'nin Bursa versiyonu" (s. 90; s. 108) olarak karaladığı Kerim'in son romanını satın almak için sahafa giden Bursalı bir okur, "[d]airedeki arkadaşlar almış, okumuşlar. Ne güzel anlatıyormuş şehri." (s. 108) yorumunda bulunur. Oğuz'un, sosyal çevresini terk ettiği süreçte de kendisini şehrin kolektif ve kültürel belleğinden tamamen yalıtamadığı görüldür. Bilakis Makbule'nin Bursa üzerine kaleme aldığı denemelerinin sevkiyle okuduğu *Beş Şehir, Yaşadığım Gibi* ve *Huzur* ile, Tanpınar rehberliğinde, şehrin kentsel belleğine uzanır. Kaldı ki "Tanpınar'ın Bursa'sı şehir olmaktan ziyade tarihtir, medeniyettir, gelecektir ve en önemlisi de zamanın ta kendisidir." (Sakarya, 2022: 389). Bu sayede, roman, kabukta, bir aşk üçgeni içinde vuku bulan olayları naklederken, özünde, dünü ve bugünüyle, kişileri kuşatan kentin kültürel iklimini teneffüs edebileceği bir kurmaca dünya vadeder okuruna. Bu açıdan, *Cemiyet Kaçkını*, aşkta ve edebiyatta birbirinin rakibi iki genç kadar, bireysel ve toplumsal belleği buluşturan kişi, yer ve simgeleri ile bir hafıza mekânı olarak Bursa'nın da romanıdır.

Tuz Pazarı'ndan Başlayan Edebiyat Yolculuğu ve Şehirde Bir Cevelan

Romanda bahsi geçen edebiyatsever iki genç adamdan biri, Oğuz, içine düştükleri sarmalı, ta en başından "talihin seçimi" olarak yorumlasa da hikâye, "bir Bursa baharında, Tuz Pazarı'nın hemen altındaki okunmuş kitap satılan tezgâhların önünde" (s. 5), aynı kitaba uzanmalarıyla başlar: Sait Faik'in *Havuz Başı*'sına elini önce uzatan Kerim, Oğuz'a göre, hikâyenin devamında, talihin sürekli onu kayırmasıyla aşkta da edebiyatta da daima kazanan olacaktır. Her ne kadar tanışmaları "talihsiz bir seçim" sonucu gerçekleşse de edebiyat ve yazma tutkusu bu iki genci bir araya getirir. Kerim'in dostane tavırlarına kayıtsız kalamayan Oğuz, kısa bir sohbetin ardından onun da öyküler karaladığını öğrenir. Nitekim kendisi de *Yeni Sesler*'de öykülerini yayımlamış bir yazar adaydır. Aralarında bir ünsiyet peyda ettikleri o an "[g]üneş bir an Bursa semalarından, sahne ışıklarını aratmayan bir ayrıcalıkla bu iki edebiyat heveslisinin üzerine yağ"ar. Öyle ki "Teksas-Tommiks'ten kuponla biriktirildikten sonra tezgâha düşen ansiklopedilere, altmışların ve yetmişlerin el üstünde tutulan romanlarından iç gıcıklayıcı dergilere kadar her şey o gün, evliyalık şehrinin yüzü suyu hürmetine bu buluşmanın tanığı oluyordu"r (s. 7).

Oğuz ile Kerim'in buluşmasına vesile olan, aynı zamanda, romanın açılış sahnesinin gerçekleştiği Tuz Pazarı, Bursa'da yerleşik eski bir geleneği, sahaflığı, işaret eder. Geçmişte Ulu Cami'nin yanı başındaki Sahaflar Çarşısı'nın, Bursa'nın geçirdiği birtakım değişimlerden payını alması sonucu, 1960'lı yıllardan sonra yeni bir oluşum dikkati çeker. Bu, Tuz Pazarı ve civarında, Pazar günleri, birkaç kişinin evdeki eski, kullanılmış kitaplarını satmasıyla başlayan yeni bir süreçtir ve şehrin kültür hayatında yeni bir sayfa açmıştır (Özen, 2022: 33-34). Kitap meraklılarının, öğrencilerin, entelektüel kişiliklerin buluşup sosyalleştiği bir yer hüviyetini haiz Tuz Pazarı'nda, "1960'lı yıllardan 2000'li yıllara kadar birçok kişi kitap sergisi açar. Zaman geçtikte başka işlerle geçimini sağlayanlar olduğu gibi, Sönmez İş Sarayı'nda ve başka bir yerde kitabevi açarak kitapçılığı meslek haline getirenler de olur." (Özen, 2018b: 54). Kurgusal kişilikler Oğuz ile Kerim'in de aynı kitaba uzanmak suretiyle, yollarının kesiştiği Tuz Pazarı'nda kitap sergisi açanlara, 2000'lerin başında belediye yeni yer gösterir; ancak kitapçılar, bu yer değişiminden olumsuz yönde etkilenir; çünkü "40 yıldır halkın ayağı Tuz Pazarı'na alışmış, şehrin hafızasında yer etmişlerdir. Pazar günleri Tuz Pazarı'nın olduğu alan hareketlidir." (Özen, 2018b: 59). Burada, 1960'lı yıllardan beri kitap sergisi açan sahaflarla görüşüp bireysel tanıklıklardan hareketle sözlü tarih çalışması yapan Özen (2018b), bir

anlamda, Bursa'da, Tuz Pazarı ve Sönmez İş Sarayı özelindeki, sahafılık geleneğinin de envanterini çıkarır.

Diğer yandan romanın, âdeta sinematografik bir görüntü arz eden bu açılış sekansında, okura gösterilenler, şehrin ve bireyin öyküsünün / hafızasının iç içe geçtiği bir romanla karşı karşıya olunduğu izlenimi de uyandırır. Zira bu sahne, şehri ve şehrin entelektüel cephesini ele verdiği gibi, “evliyalara şehri” Bursa da bahar güneşiyle onları sarmalar. Böylece “[y]azarın hafızası ve kahramanların hafızalarının iç içe geçmesiyle gerçekleşen bir aktarımda, okur da alımlama estetiğinin imkân verdiği ölçüde metne dâhil olarak kendi hafızasını, yazar ve kahramaninkine eklemeler. Dolayısıyla edebî eser, ‘hafıza içinde hafıza’ya yer vererek, okuru çok boyutlu bir zamansal temsiliyetle karşı karşıya getirir.” (Yılmaz, 2019: 21).

Böylelikle tanışan ikili, çok geçmeden arkadaşlık etmeye başlar. Ne ki bu, eşit bir arkadaşlık ilişkisi olmaktan çok eşitsiz bir usta - çırak ilişkisi olarak gelişir; çünkü Oğuz, dış görünümüne bakarak kaba ve köylü bulduğu Kerim'e üstten bakmakta, kendisini, öyküleri yayımlanmış, önü açık bir kent soylu yazar adayını olarak onun karşı kutbuna yerleştirmektedir. Bir başka deyişle; “Oğuz, gelecekte büyük ve önemli bir yazar olacağına, yeteneklerinin buna izin verdiğine, roman boyunca çokça duyacağımız ‘talih’in kesinlikle yanında olacağına tam inancıyla Kerim'e karşı bir üstten bakış içindedir.” (Ak, 2016: 6). Buna göre; dağlı olan Kerim, Altıparmak'ta ailesine ait bir apartmanda anne ve babasıyla yaşarken Oğuz ise “Maksem'de, postaneden yukarıya uzanan yokuştaki küçük, bahçeli evde annesiyle birlikte” (s. 10) yaşıyordu. Oğuz'un çocukluğu, Pınarbaşı'nda bir konakta geçmiştir; ancak babaannesini ölünce halaları o evi aceleyle sattırılmış, yerine de bir apartman dikilmiştir. “O çocukluğunun geçtiği, kilerinde sebze sakladıkları, kuyusundan soğuk sular içtikleri, üç katlı, serin evi hayatı boyunca aklından çıkaramayacaktı. O halis koca Türk evinde geçen çocukluğundan bir öykü çıkarıp yayımlatmıştı.” (s. 10) Dolayısıyla aralarındaki ilişkiyi “edebiyat” ortak paydasından çok “köylü - kent soylu” tezadı üzerinden okuyan Oğuz, Kerim'in köylülüğünü, kendince, “Kerim'e üstünlük kuracağı bir alan olarak kodluyor. Kerim'in Oğuz'a ‘tâbi’ tavırları da bunu destekliyor. Sonuçta da ortaya bir anlamda -çarpık da olsa- usta çırak ilişkisi çıkıyor.” (Ak, 2016: 6).

Burada Oğuz'un, sıklıkla, “bu küçük bahçeli Türk evi” (s. 51) vurgusuyla övündüğü, Pınarbaşı'ndaki konaktan artakalmış bahçeli ev, onun kent soylu kökenlerine yapılmış bir gönderme iken, aynı zamanda, Hisar bölgesi sınırları içinde kalan ve şehrin antik çağlardan beri su ihtiyacını karşılayan Pınarbaşı suyu ve geleneksel bahçeli konaklarıyla bilinen Pınarbaşı mahallesini akla getirir. Oğuz'un aile öyküsünde olduğu gibi, 1970'lerden başlayarak bu konaklar, yerlerini ya apartmanlara bırakmış ya da turistik birer mekâna dönüştürülmüştür.¹¹ Kerim'e, sınıfsal bir açıdan ve çömezi gözüyle yaklaşan Oğuz, onun da *Yeni Sesler*'de bir öyküsünün yayımlanmasını sağlar. Oğuz'a, kıskançlıkla karışık bir gurur yaşatan öyküde, “Tophane'deki küçük havuzun başında beliriveren genç adam, çınarları ve sultan türbelerini geziyor, şehrin değişen çehresinde saadetini sorguluyor”dur (s. 11). Oğuz, Balzac'a benzettiği Kerim'le, Altıparmak'taki Hocahasan Kıraathanesi'nden başlayarak Kültürpark'taki Özgen ve Göl Çay Bahçesi'ne uzanan bir hat üzerinde buluşup edebiyat sohbetleri yaparken aklına bir edebiyat dergisi çıkarmak fikri düşer. “Varlık dergisi Himalayalar kadar uzaksa, Keşiş Dağı'na tırmanıp Uludağ'ın Sesi'ne ulaşacaklardı.” (s. 12). Derginin adından önce sağlam bir sponsor, “ağaç dayı”, bulmaları gerekmektedir.

Oğuz'un zihnindeki muhafazakâr, sınıf bilincinden yoksun, çömez Kerim, ustasının (Oğuz'un) yönlendirmeleriyle Orhan Kemal ve Sabahattin Ali tarzında öyküler yazıp *Yeni*

¹¹ Hisar Bölgesi'nin geçirdiği değişim ve dönüşümleri, sözlü kaynakların tanıklığına başvurarak ortaya koyan akademik bir çalışma için bk. Göközküt, 2023.

Sesler'de yayımlanmaktadır. Bir yandan gururlanan bir yandan müthiş kıskanan Oğuz, bir gün, nihayet *Havuz Başı*'ndan *Öyküler* adlı bir dergi çıkarmanın vaktinin geldiğini ilan eder. Aranılan maddi destek, Oğuz'un deyişiyle "kalantor", bulunmuştur. Kafka'nın *Dönüşüm*'ü üzerine yazdığı bir denemeye okur karşısına çıkar Oğuz. Kapağında Uludağ gravürünün bulunduğu öykü ağırlıklı bu dergi, -*Yeni Sesler*'den sonra- şehre heyecan getirmiştir. Çekirge'de bir turizm acentesi olan kalantor, Setbaşı Köprüsü'nü geçtikten sonra varılan bir büroyu dergi işleri için tahsis etmiştir. Ne var ki her şeyin yolunda gittiği bugünlerde, elinde *Kuyucaklı Yusuf*'a dair karalanmış bir denemesiyle büroya gelen genç bir kız, tesadüfen tanışmalarının ardından, Oğuz ile Kerim'in hayatındaki ikinci kırılma noktası olacaktır. Bu noktadan sonra hikâyeye; Oğuz, Makbule, Kerim üçgeninde edebiyat, aşk, Bursa sarmalına dönüşecek ve dört yıllık dostluğun da sonunu getirecektir. Bir başka deyişle; roman, Oğuz'un aşksızlığı ve yazısızlığının hikâyesine evrilecektir (Özkök, 2021: 157).

Buraya kadar her iki karakterin Bursa içindeki devinimleri ve edebiyat serüvenlerinin yaşadıkları kentle uyumlu seyrettiği görülür. Oğuz da Kerim de kentin kültürel havasını soluyan, kentin geçmişinden aldıklarını kendi kişisel tarihleriyle harmanlayıp yine kente armağan eden gençlerdir. Bursa'da çıkan *Yeni Sesler*'e yazan, kitapçıları dolaşan, okuyan, edebiyat soluyan bu gençler, şehrin edebî potansiyeline bizzat yayımladıkları bir dergiyle katkıda bulunurken kaleme aldıkları öykülerde de bellek mekânı olarak Bursa'yı işlerler. Oğuz, kişisel belleğindeki halis bir Türk evinden yola çıkarak bir devrin geleneksel mimarisini, yaşam biçimini ölümsüzleştirirken Kerim'in yayımladığı ilk öykü de kentin hafıza mekânlarıyla örülüdür (Tophane, çınarlar, sultan türbeleri) ve şehrin değişen çehresini sorguluyordur. Nitekim "Bir Halka, Bir Halka Daha" başlıklı yazısında Pala (2022: 26-32) da şehrin sultan türbelerini, çınarlarını ve eski evlerini anar. Ölümle hayatın hep iç içe olduğu Bursa, "şehrin yükseklerine kurulmuş külliyelerde sandukalar içinde yatan sultanların, şehzadelerin şehridir." Aynı zamanda ulu çınarların şehri Bursa, bir kısmı yaşayan bir kısmı ise apartmana dönüşen tarihî evleriyle kadim bir şehirdir. Kaldı ki çok sonra karşılıksız aşkın sebep olduğu hezeyanlar içinde bir öykü kaleme alan Oğuz'un satırlarında da yine şehrin belleğini oluşturan simge isimler yer alacaktır. Aynı şekilde iki arkadaşa göre daha amatör bir edebiyat meraklısı olan Makbule'nin, seri olarak kaleme aldığı şehir yazılarında da Bursa, belleğiyle yer alacaktır. Dolayısıyla romandaki edebiyat, yazı, aşk meselelerine arka planda daimî bir Bursa silüeti eşlik eder.

Öte yandan Kerim'in, çıkaracakları dergi için önerdiği *Uludağ'ın Sesi* başlığı ve iki yıl sonra çıkarmayı başardıkları derginin kapağına yerleştirdikleri Uludağ gravürü, yine şehrin çağlar ötesine seslenen mekânlarından, âdeta şehrin simgesine dönüşmüş, Uludağ'ı, kolektif belleklerden çağırır. Roma'nın, Hristiyanlığı resmî surette kabul edişine tarihlenen süreçte, Bursa ve çevresi Hristiyanlar için önemli bir dinî bölge hâline gelir. Bu zaman zarfında Uludağ da keşişlerin yaşadığı manastırlarla dolu bir dağa dönüşür. Tarihte Olympos, Oros Ton Kalegeron adı ile bilinen bu dağ, kilise ve manastırlardan ötürü Osmanlı döneminde Keşiş Dağı olarak adlandırılır. Evliya Çelebi'nin de seyahatnamesinde Ruhban Dağı olarak andığı mezkûr dağın adı, 1925'te Uludağ olarak değişir (Gürgen, 2022). Romanda, Oğuz'un da buradan, yer yer, Osmanlı'daki adıyla, Keşiş Dağı şeklinde bahsettiği dikkati çeker.¹²

Yazarın, derginin sponsoru "kalantor" için seçtiği Çekirge ile Setbaşı Köprüsü ise şehrin hafızası adına, yine manidardır. Bunlardan, Bizans döneminde adı Pythia olan Çekirge, kaplıca ve şifalı suları ile maruftur. Bursa'ya dışarıdan gelen yerli ve yabancı misafir ve gezginlerin tedavi, dinlenme, ziyaret ve konaklama amacıyla tercih ettikleri Çekirge, I. Murat

¹² Uludağ'ın yeni Türk edebiyatındaki yerini konu edinen bir çalışma için bk. Sınar Uğurlu, 2022: 295-331.

Hüdavendigâr tarafından “bir cami, bir medrese, bir imaret, kaplıca binası, hamam, han inşasının yanında su yolları yaptır”mak (Göltekin, 2019: 9) suretiyle âbâd edilmiş bir vakıf köyüdür. Türkmenoğlu'nun (2023) da ilgili çalışmasında tespit ettiği üzere; tarihî, mimari ve turistik mirasıyla Çekirge, Bursa'yı konu edinen edebî eserlerde sıklıkla bahsi geçen bir semttir ve *Cemiyet Kaçkını* romanında da dergiyi finanse edecek “kalantor”un, burada bir turizm acentesi sahibi olması yadırgatıcı değildir. Yine “kalantor”un dergi için seçtiği büronun yer aldığı Setbaşı ise eski bir Levanten mahallesidir. “Bursa'nın Beyoğlu'su” olarak anılan Setbaşı, kentin en önemli eğlence ve buluşma mekânlarından biridir (Kaplanoğlu, 2022: 23). Bursa'nın en eski kahvelerinden biri olan Mahfel de buradadır. Oğuz'un, “[ç]ınar ağacının önünü kapadığı büronun penceresinden köprüyü ve Mahfel'i seyrederek huzur buluyor olmalıydı.” (s. 17) sözleriyle tasvir ettiği Setbaşı Köprüsü ise Gökdere üzerinde yer alan, biri küçük diğeri büyük iki gözlü bir köprü olup ahşap olan üst kısmı Cumhuriyet döneminde genişletilip betonarme yapılmıştır (Yetişen, 2019: 59).

Bursa'da “İkinci Zaman” ya da Bursa'nın Kalbine “Huzur” Rehberliğinde Seyahat

Böylece dört yıllık bir dostluğun, edebî birikimin, dergi çıkarma heyecanının geldiği noktada “aşk” devreye girer ve edebiyat heveslisi biraderlerin yolu Makbule'yle kesişir. Oğuz açısından ise Muazzez'den Nuran'a giden yolun taşları döşenir. Şöyle ki *Kuyucaklı Yusuf* hakkındaki denemeden sonra Oğuz'un ilk işi, kitabı Makbule'den isteyip okumak olur. Zihninde Muazzez'le Makbule özdeşleşmiştir. Dahası bu özdeşlik, Yusuf (soylu vahşi) - Kerim (dağlı, köylü) özdeşliğine dönüşürken “Oğuz'un aşktaki kaderini de belirle”yecektir (Özkök, 2021: 158). Ardından “kalantor”un dergi ahalisini Özgen'de topladığı edebiyat gecesine Makbule'yi de davet eder Oğuz. Tophane'de oturan Makbule, daveti memnuniyetle kabul eder. Yine bir Bursa baharıdır ve ihlamur ve erguvan kokuları baş döndürmektedir ki bu da kentin beş duyuya hitap eden, duyuları harekete geçiren dokusunu işaret etmektedir. Dalkılıç (2022: 4) da 1936 yılının bir Bursa baharını tasvir ettiği “Caddede Buluşalım” başlıklı yazısında kentin belleğine nakşolmuş ihlamur kokuları ile erguvanları anar. Şehrin bahar aylarına özgü bu ihlamur kokularına, Türkmenoğlu (2023: 73) da “Bursa'ya baharın gelişi, Bursa Ovası'nı da şenlendirir. Ihlamur ağaçları çiçek açarken, ovanın canlılığı bir kat daha artar.” sözleriyle, özellikle, değinir. İşte bu kokulardan ve aşktan başı dönen Oğuz, Kerim'le Makbule arasındaki yakınlaşmayı hissetse de 1989 yazında şehri bu duygularla adımlar durur:

Yaz başıydı ve haziranın en güzel günlerinde tek başına büroda oturdu; kalkıp Heykel'e, oradan Çakırhamam'a yürüdü. Tophane çıkışına başını çevirmeden şöyle bir bakıyordu. (...) Kırkmerdivenler'in önünde de göz ucuyla bakıp, Altıparmak Caddesi'nden dönüyordu (s. 29).

Nihayet bir gün Makbule'yi büroya davet eder. Onu beklerken “sinirli bir halde pencereden, Mahfel önünden Namazgâh'a ve Yeşil'e çıkan, inen insanlara bak”ar (s. 30). Dönüşte ona evine, Tophane'ye, kadar eşlik eder. Bu sırada Makbule, “Bursa'yı çok seviyorum,” (s. 32) diyerek içinde yaşadığı kente dair duygu ve düşüncelerini dile getirir:

Burada doğdum. Babamla annem de Ortapazar Caddesi'nde dünyaya gelmişler. Komşuymuşlar. Aynı okullara gitmişler. Sokak aralarında birlikte oynamışlar. Babam da ilkokul sıralarında, hatta kapı önünde evcilik oynarken sevmiş annemi. Hâlâ arada anlatırlar. Ben bu kalp işlerine pek akıl sır erdiremem doğrusu. Annem epey bir uğraştırmış babamı. Tabii adamcağız niyetini hissettirse de, üniversiteyi kazanıp İstanbul'a gidinceye kadar aşkını itiraf edememiş. Sonra, kayıt yaptırmak için gideceği günün akşamında almış istediği yanıtı. Sonra ver elini sabahın köründe Santral Garaj! Şimdinin mide bulandıran 302'leri bile yokmuş o vakitler. Magirus'la sallana sallana İstanbul'un yolunu tutmuş; kendi deyişiyle ağzı kulaklarında! (s. 33)

Makbule, kentin belleğini de taşır yazılmakta olan aşk masalına; burada bir tarih vardır, türbeleriyle (Okçu Baba Türbesi) geçmiş zaman hikâyeleriyle ve o tarihin içinde kendi aile tarihi de kayıtlıdır:

Anneannem, babaannem de Hisar'da komşuymuşlar. Dedem bozacılık yaparmış. Bir dedemin de şekerçi dükkânı vardı. Hayal meyal hatırlıyorum orayı. Ölünce mirasçılar sattılar dükkânı. 'Çocuklarım beni dinleseydi bugün marka olurduk,' derdi. Bunları duyduğumu hatırlıyorum. Lokumları, şekerlemeleri özlerim de gidip başka yerden alamam. Bu da benim kusurum (s. 33).

Onu hayranlıkla dinleyen ve benzer bir aile tarihine sahip Oğuz da içinden şunları geçirir: "Sabır, bir Bursa masalı için gerekli olan yalnızca sabır! Anneciği hep der ya 'Evliyalar şehri Bursa'da ümitler hiç bitmez!'" (s. 33).

Oğuz'un hayatında, Kerim'le tanışmasının ardından, Makbule'yle karşılaşmasından doğan bu ikinci kırılma anında, ustalık misyonu ile dostluk duygusunu aşan baskın bir duygu durumu olarak aşk, benliğini yavaş yavaş ele geçirirken, onu, tüm duyularıyla yaşadığı kente yönelmeye çağırır. Dergi ekibiyle Özgen'de toplandıkları akşam, Makbule'nin varlığından kaynaklanan bir hafiflikle "[ı]hlamur ve erguvan kokularından başı dönüyordu"r (s. 23). Yazarının deyişle "kalemi yerine kalbinin çalıştığı" o coşkulu akşam üzerinde Oğuz, âdeta büyülenmiş gibidir: "Ihlamur kokuları mesela, bütün mayıslarda olduğundan farklıydı. Metal çay tabağı bile ona dünyanın en güzel halini sunuyordu. İlle her bir yandan kokular geliyordu ama. Sonunda yine ihlamurla birleşen o kokular yalnızca onun başını döndürüyordu." (s. 24-25) Bunu izleyen dalgalı ruh hâli, şehre yönelmiş bakışlarını da etkiler. Şöyle ki Makbule, Tophane'de oturmaktadır. Bu, her zamanki dağınık bakışının, artık Tophane istikameti yönünde odaklanması, demektir. Bu nedenle büroda oturamayıp "kalkıp Heykel'e, oradan Çakırhamam'a yürüdü. Tophane çıkışına başını çevirmeden şöyle bir bakıyordu. (...) Kırkmerdivenler'in önünde de göz ucuyla bakıp, Altıparmak Caddesi'nden dönüyordu." (s. 29). Setbaşı Köprüsü'nü geçtikten sonra varılan bürodan Altıparmak Caddesi'ne uzanan bu rota, şehrin de kalbidir ve en bilindik kültürel mirasın sıralandığı hattır. Bu mirası, yeniden fark etmiş gibidir Oğuz. "Tophane çıkışına başını çevirmeden şöyle bir bak" arken, "[s]anki oradan Kerim'le M. çıkagelecekler, Oğuz da pat diye hamamın önünde düşüp bayılacaktı." (s. 29). Böyle kırgın ve kızgın hissetmeye devam eder; onu, büroya davet ettiği bir gün, "sinirli bir halde pencereden, Mahfel önünden Namazgâh'a ve Yeşil'e çıkan, inen insanlara bak"ar (s. 30). ki Dara'nın (2011: 60) da belirttiği üzere; "1421'de Çelebi Mehmet'in kendisi tarafından yaptırılan Yeşil Türbe, Bursa'nın bugün de en simgesel yapısı"dır. Bir müddet sonra bu sabırsız ve öfkeli bakışlar, gittikçe içe döner ve Oğuz, İstanbul'u adım adım gezerek şehrin kalbine seyahat eden Mümtaz - Nuran çiftinden mühlhem Bursa'nın kalbine yapılan / yapılacak bir yolculuğu düşler.

Bu düşün hakikate evrilebileceğinin ilk tohumları, Makbule'yi büroya davet ettiği günün akşamı, Tophane'ye kadar ona eşlik ettiği yürüyüş sırasında atılır: "Heykel'in önünden geçerlerken, akşam güneşinin yıkadığı kızın yüzündeki parlaklıkla" (s. 32) kendinden geçip onun yüzünde kaybolmuşken "Bursa'yı çok seviyorum." diyen Makbule'nin sesiyle kendine gelir Oğuz. "Bursa hanımefendisi" Makbule, belleğinde özenle sakladığı, ailesinden ve şehirden kendisine intikal eden bireysel ve toplumsal mirası, Oğuz'la paylaşmaktadır. Aile hikâyesinin odağında Hisar vardır ve bu semt, onları buluşturan ortak paydadır. Her ikisinin de kent soylu kökenini gösteren söz konusu ortaklık, romanın merkezine Hisar bölgesi etrafındaki uzak ve yakın maziye taşır. Öncelikle Hisar, fethin ardından, Osmanlı kent yerleşiminin, hâliyle kentteki Osmanlı kimliğinin başladığı noktadır; çünkü Prusa, Bithynia'dan başlayarak Roma ve Bizans dönemlerinde bir kale kent olarak kurulmuştur. Dolayısıyla şehrin Osmanlı tarihi, Hisar'dan başlar. Kale içinin Türkleştirilmesi ve İslamlaştırılması ile başlayan imar ve iskân faaliyetleri, zamanla kale dışına doğru genişler. Hisar'da, kale içinde inşa edilen mescitler etrafında teşekkül eden ilk Müslüman Türk mahalleleri, "Bursa'da Türk kültürünün, geleneğinin, komşuluk bilincinin yerleşmesini sağlamış ve daha sonra sur dışında kurulan yeni mahalleler de bu bilinç çerçevesinde şekillenmiştir." (Saribaş, 2019: 5). Makbule'nin sözünü

ettiği Ortapazar da Hisar içinde kurulan bu ilk mahallelerdendir. Dahası Oğuz'un çocukluğunu geçirdiği Pınarbaşı'ndaki konak da yine Hisar sınırları dâhilindedir. Ancak Göközkut'un (2023) ilgili çalışması süresince görüştüğü katılımcılar, Bursa'da, 1970'lerde başlayıp 1980'lerde hız kazanan değişimin, en çok Ortapazar mahallesinin tarihî dokusunu bozduğu yönünde serzenişte bulunurlar. Onlar için Ortapazar, tipik Bursa evlerinin yıkılmasıyla apartmanlaşmaya teslim olmuş bir mevkidir. Nitekim Makbule de "Ortapazar Caddesi'ndeki eski apartmanların birinde oturuyordu"r (s. 34).

Yaşadığı kenti Makbule'yle yeniden fark etmeye başlayan Oğuz, o akşam, onunla birlikte Tophane yokuşunu çıkar. "Makbule, anneannesinin gelip dualar ettiği Okçu Baba Türbesi'ni gösterdi. Bursa'da ne çok yatır vardı." (s. 34) Bahsi geçen türbe de yine Hisar sınırları içindedir ve Göközkut'un (2023) çalışmasında, katılımcıların en çok ziyaret ettikleri tarihî yapılar arasındadır. Günümüzde Hanlar Bölgesi'yle birlikte UNESCO Dünya Miras Listesi'ne alınan bu bölge, tam bir hafıza mekânı özelliği sergilemektedir. Böylece Oğuz'un bir haziran günü, can sıkıntısıyla, Heykel'den Çakırhamam'a, oradan Tophane yokuşuna şöyle bir bakış atıp Kırkmerdivenler'in önünden Altıparmak Caddesi'ne doğru çizdiği ilk rota, Makbule merkezli bir güzergâh izlenimi vermekle birlikte, roman, okurlarının dikkatini, yavaş yavaş tarihî bir atmosfere doğru çekmektedir. Aynı şekilde büroda Makbule'yi beklerken Mahfel önünden Namazgâh'a ve Yeşil'e çıkan, inen insanlara göz atarken okur da onunla birlikte ikinci bir tarihî rotaya yönelir. En son Heykel üzerinden Tophane istikametine yaptıkları yürüyüş ise onlarla birlikte okuru da şehrin en önemli kültürel miras alanlarına sürükler. Nihayetinde "[y]aşanmış hayatın, mutlaka maziye ve bugüne hatta geleceğe karıştığına şahitlik eden edebiyat, zamanın bir terkip halinde ilerleyişini kişi, olay ve simgeler aracılığıyla göstererek, mekânlaşan belleğin fark edilmesini sağlar." (Yılmaz, 2019: 21).

O yaz Oğuz, "M. Hanfendi sayesinde kapıldığı Bursa rüyasını tamamına erdirmek için elinden gelen her şeyi yap"ar (s.35). Dergi üyeleriyle birlikte Hünkâr'da oturup çay içerler ve Makbule'nin dilinden yine Bursa üzerine övgüler dinleyip büyülenirler. Ne var ki kısa süre içinde Kerim'in Makbule'ye ilgisi ve bunun karşılıklı olduğunun anlaşılması, Oğuz'u çileden çıkarır. Oturduğu yerde "(...) Kerim'in koca kafasının üzerinden Emirsultan sırtlarını görüyor, bir zelzelenin başlaması için dua ediyordu" r (s. 36). Bir daha dergiye uğramaz olur, herkesten kaçır. İntikamını edebiyat üzerinden alacağına dair edebiyatın tanrısı üzerine yemin eder. Roman da bu noktada, bir "edebi intikam" hikâyesine evrilir (Ak, 2016: 6). Tam da o sıralarda karşılaştığı Makbule, "cemiyet kaçkını" der ona (s. 49) ve sözlendikleri haberini verir. Aslında Makbule, Oğuz'un da Kerim'in de hayatını belirleyendir (Özkök, 2021: 158). İşte o yazın sonuna doğru kalemi eline alır Oğuz ve kaybettiği aşkını Bursa sokaklarında arayan bir gencin öyküsünü yazar. Daha önce kişisel belleğinden hareketle kaleme sarılan Oğuz, bu kez, Bursa'nın kolektif belleğinde iz bırakmış bir simge ismi öyküsünün merkezine taşır: Ahmet Vefik Paşa. "Birden kendini on dokuzuncu yüzyılda bulan genç, izini sürdüğü kızı ararken Vali Ahmet Vefik Paşa'yla karşılaşıyordu. Adam burnundan soluyarak tiyatroya seyirci topluyordu." (s. 51).

Bugün Bursa'da kendi adını taşıyan bir tiyatro binasının da kurucu ruhu, 1879-1882 yılları arasında Bursa'da valilik yapan Ahmet Vefik Paşa, Molière'den yaptığı çeviri ve adapteler ile, Batılı manada, tiyatro kültürünün yerleşmesi için gösterdiği çabalar ve yine bu çabaları nedeniyle görevden alınışıyla Bursa'nın unutulmaz simaları arasındadır.¹³

¹³ Paşa'nın; mücbir sebeplerle, İstanbul'dan, Bursa'ya turneye gelen Fasulyeciyan Kumpanyası'na, tiyatro binası yaptırarak Bursa'da Batı tarzı tiyatronun temellerini atmasının öyküsü üzerine bir yazı için bk. Özen, 2018a: 30-37.

O zamanki şehir de hüznü, kasvetliydi. Genç, '[b]u iç kararmasından kurtulmak için illaki baharı mı beklemeliyiz?' diye soruyordu paşaya. İhlamların, erguvanların cennetiymiş şehir-paşa buradan çok ümitliydi. 'Ah', diye iç geçiriyordu genç; 'bir bilerseniz neler neler olacak dünyada. Bu şehirde bile öyle çok şey olacak ki! Neyse, tiyatrouz seyircisiz kalmayacak en azından (s. 52).

Bu öykünün ardından bir yıl boyunca her ay bir öykü yayımlayarak o yazın edebî tutukluğunu telafi eder Oğuz. Günlerden bir gün yolda karşılaştığı bir edebiyat öğretmeninden Kerim'le Makbule'nin düğün davetiyesini alır: "Kırkmerdivenler'in önündeydiler ve Makbule'den ağzı açık dinlediği Okçu Baba'nın yayını germiş bir halde en üst basamakta dikildiğini gördü. Hemen yanındaydı Vefik Paşa ve Bursa'dan ümidini kestiğini söylemek üzereydi." (s. 56). Peker'in (2018: 26) de hususen belirttiği gibi; Bursa valiliği sırasında bu kentte bir tiyatro yaptırmakla ün kazanmış ve ismi Bursa ile özdeşleşmiş Ahmet Vefik Paşa, kent tarihinde, salt tiyatroyla sınırlandırılmayacak hizmetleriyle derin izler bırakmış bir devlet adamıdır. İlk olarak 1855 yılındaki büyük depremin ardından, 1863-64'te, Hüdavendigâr Vilayeti'ne müfettişlikle görevlendirilen Ahmet Vefik Efendi, ivedi bir şekilde, yıkıntılar içindeki şehri inşa faaliyetine girişir. Sağlık ve ileri belediyeçilik hizmetleriyle mamur kılmaya gayret ettiği şehrin kültür varlıklarının da bakım ve onarımını yaptıran Ahmet Vefik, Cevdet Paşa'nın *Ma'rûzât*'ından ödünçle "halkın şikâyeti ayyuka çıktı"ğı için (Peker, 2018: 27) görevden alınır. Ancak 1879-1882 yılları arasında, bu kez, Bursa Valisi olarak görevlendirilen Ahmet Vefik Paşa, bayındırlık faaliyetleri dışında, yaptırdığı tiyatrodaki sergilediği Molière adapteleriyle adını duyurur. Ne ki bu kez de diğer şikâyetlere ilave olarak kadınları tiyatroya teşvik, memurları da mecbur ettiği için görevinden azledilir.¹⁴

Oğuz'un, yukarıda bahsi geçen öyküsünde, paşanın, "burnundan soluyarak tiyatroya seyirci toplaması", "buradan çok ümitli olması", onun, valiliği sırasındaki tiyatro faaliyetlerine yaptığı bir göndermedir. Bununla birlikte, Kırkmerdivenler'in önünde karşılaştığı öğretmen arkadaşından Makbule'nin düğün haberini aldığı gün, zihninde canlandırdığı şu tablo, Oğuz'un hayal kırıklığını tasvir ettiği gibi, şehrin bu simge isimleri ve onlar etrafında oluşmuş efsanelere de yapılmış bir anıdır: "Makbule'den ağzı açık dinlediği Okçu Baba'nın yayını germiş bir halde en üst basamakta dikildiğini gördü. Hemen yanındaydı Vefik Paşa ve Bursa'dan ümidini kestiğini söylemek üzereydi.". Kırkmerdivenler, Hisar alanı içinde yer alan, Tophane'ye çıkışı sağlayan basamaklardır. Tıpkı Oğuz ve Makbule'nin kişisel belleklerindeki aile hikâyeleri gibi tarihî Hisar alanı civarındaki Tophane ve Okçu Baba Türbesi'nin de kolektif hafızada karşılık bulduğu, her iki simge ismi buluşturan bir hikâyesi vardır. Hakkındaki çeşitli rivayetlerden birine göre; Okçu Baba, bir sur duvarını ok atarak yıkmış ve Bursa'nın fethine katkıda bulunmuş bir zattır. Efsane odur ki Okçu Baba, Uludağ'a çıkıp yayını gerer ve okunun düşeceği yere defnedilmek istediğini söyler. Türbesinin olduğu yer, işte attığı bu okun düştüğü yerdir. Öyküde "yayını germiş bir halde en üst basamakta dikilen" Okçu Baba'nın hemen yanında bulunan Vefik Paşa ise bizzat Tophane Meydanı'nın banisidir. Paşa, Bursa'daki ilk görevi sırasında, Osman ve Orhan gazilerin türbelerinin, evlerin arasına sıkıştığını görünce civardaki evleri istimlak ettirerek bugünkü Tophane'yi meydana getirmiştir. Batı'daki örneklerden ilhamla tanzim ettirdiği "meydanın ortasına bir havuz, yamaçlara bakan yere bir saat kulesi inşa edilmiş, meydanın etrafına ihata duvarı çekilmiş ve dört tane de çeşme inşa edilerek Ahmet Vefik Paşa'nın meşhur Müfettiş Suyu verilmiştir." (Yavaş, 2023: 21). Paşa, öyküde, Bursa'dan ümidini kestiğini söylemek üzeredir; çünkü modern bir kent görünümü kazandırdığı bu şehrin halkı, ondan daima şikâyetçidir.

¹⁴ Cumhuriyet'ten sonra, 1935 yılında Halkevi olarak inşa edilen binanın, 1957'de dönemin Bursa Valisi İhsan Sabri Çağlayangil'in girişimleriyle tiyatroya tahsisine, 28 Eylül 1957'de, Ahmet Vefik Paşa Tiyatrosu perdelerini açar.

Kurgu ile hakikatin terkip hâline getirildiği anlatı-içindeki-anlatıda, gerçek ve kurgu kişilerin kaderleri bir noktada kesişir. Düğün haberi nedeniyle Oğuz'un da Makbule'den yana ümidi kalmamıştır ve hâletiruhiyesi, kurguda yer verdiği Ahmet Vefik Paşa ile kendi kırık aşk hikâyesini yan yana getirir ki öncesinde Kerim'in Makbule'ye meyline şahit olduğunda da Emir Sultan'ı kıskançlık krizine ortak etmiştir. Makbule'den dinlediği Okçu Baba ise olayların tanıdığı konumundadır âdeta ve haberin şokunu kısa sürede üzerinden atan Oğuz'un muhayyilesinde Vefik Paşa tarafından yumuşatılarak oyun için ikna edilmeye çalışılıyordu (s. 56). Dışarıda “[b]ütün gri tonlarını denedikten sonra kara, gülmez yüzünde karar kılan hava, şehirdeki bütün hüznün cadılarını çalıştırıyordu”r (s. 56-57). Âdeta bir Shakespeare oyunundaymışçasına “[s]üpürgeleriyle uçup duran cadılar ona en az ölüm kadar ağır bir gerçeği, yüreğine çöreklenerek müjdeliyorlardı. Bitmişti. Oyunun bu perdesi inmişti.” (s. 57).

Bu sırada takvimler de 1990'ları göstermektedir artık: Oğuz, edebî manada suskunluğa gömülürken yurttan ve dünyada önemli gelişmeler yaşanmaktadır: Körfez Savaşı, Güneydoğu'daki operasyonlar, Beş Nisan Kararları, Turgut Özal'ın ölümü... Oğuz ise neşrine ön ayak olduğu dergiyi Sönmez İş Sarayı'ndaki kitapçıdan parayla satın alıyordu. Orada, Makbule'nin kendisi hakkında yazdığı övgü dolu satırlara rastlar. Elbette Kerim de öyküler yayımlamaya devam ediyordu. Hatta o, aksatmadan her yıl bir kitap çıkarmaktadır. Makbule, öykü değerlendirmelerinin yanı sıra Bursa hakkında şehir yazıları kaleme almaktadır. Kerim gibi Makbule'yi de kıskanan Oğuz, bu yazıları okur okumaz, Tanpınar'ın *Beş Şehir*'ini alır; Bursa bölümünü bir solukta okur. *Yaşadığım Gibi*'yi de okuyacaktır. Ancak görünmezlik zırhına büründüğü dört yılda şehirde çok şey değişmiştir: “Ne var ki, dört yıldır saklandığı şehri göremedi. Köylünün açıkça taklit ettiği Sait Faik'in insanlarını Tahtakale'nin kahvelerinde, şehrin hanlarında aradı.” (s. 74). Ardından yazılarından birinde, Makbule'nin övgülerine mazhar olmuş *Huzur*'u satın alır. Muazzez'in ardından Mümtaz'la Nuran'ın tutkunu olur. Eş bir söyleyişle; Mümtaz - Nuran - İstanbul özdeşliği Oğuz - Makbule - Bursa özdeşliğine dönüşmüştür.

Birkaç hafta içinde Mümtaz'la Nuran'ın tutkunu olmuştu. Otuzlu yaşların olgunluğu dese de buna, kitabın hemen her sayfasında içini bir kadının doldurduğunu, onu bu şehre bağladığını, sıkı sıkıya bağladığı bu şehirden asla kopamayacağını hissettirdiği bu romanla, sahiden yatırımları, ölümü de gördü bir yanıyla (s. 75).

Böylece içinde çatışıp duran Olric'ten, Selim'den, Meursault'tan ve Mışkin'den sonra Nuran için yanıp tutuşan dingin bir Mümtaz'a dönüşen Oğuz, yeniden yeşeren roman yazma isteğini ruhunda ve zihninde kabarmış halde bulur. Yazar Kemal Selçuk'un deyişiyle; “[e]debiyat ikinci hayat gibi, en teknik yaklaşımdan en sıkı düş kurmaya kadar zengin fırsatlar sunar bize. Oğuz, Makbule'yi Bursa sokaklarında gizlice ararken önce Kuyucaklı Yusuf'un Muazzez'ini, sonra da Huzur'un Nuran'ını arıyor. Edebiyat ruhlarımızı zenginleştirirken, özdeşlik kurduğumuz karakterlerle de kendimizi daha güçlü hissediyoruz.” (Özlu, 2016). Dolayısıyla burası, onun Mümtaz ve Nuran ikilisinden hareketle Tanpınar'a ve Bursa'ya en çok yaklaştığı noktadır aynı zamanda. Şehir, her zamankinden daha fazla, bir nabız gibi atmaktadır içinde.

O, böyle Nuran'dan Makbule'ye, oradan Bursa'ya doğru devinirken Kerim'in ilk romanı, İstanbul'daki bir yayınevi tarafından basılır. Karlı bir Bursa gecesinde kitabı satın alır Oğuz ve karda bata çıka yürüyerek evinin yolunu tutar. Tıpkı düğün haberini aldığı günkü gibi, kurguyla gerçeği yan yana getirerek, “Vefik Paşa'nın kendisine yetişeceğini, isterse onu kendi yüzyılına beklediğini, dilerse hep onu ağırlayabileceğini söylemesini bekle”r (s. 76). Kafkas'ın önünden geçerken Makbule'nin bir yazısında, bu cadde üzerinde karda kızakla yolculuk edildiğini anlatışını hatırlar. Makbule, bıkmadan usanmadan çok sevdiği şehrinin, yaşayan belleği olmaya devam ediyordu yazılarıyla. Cumhuriyet'in ilk on yılı içinde, gıda sanayinin yerli yatırımlarından biri olarak Kafkas Kolektif Şirketi, 1930'da kurulmuş ve ilk dükkânını

Atatürk Caddesi'nde açmıştır. Nitekim “eski Bursalılar bilir ki, Kafkas Pastanesi ve önü, Bursalı âşıkların yegâne buluşma yeridir. 1932 yılından beri hiç değişmeyen yeri, herkesçe bilinirdi.” (Kaplanoğlu, 2022: 24). Bu tarihî bilgi, yağmurlu bir akşam, ansızın Makbule ve kızıyla, Kafkas'ın önünde karşılaşan Oğuz tarafından da doğrulanır: “Araba gürültüleri, korna sesleri seni yağmura arka çıkarcasına esir ettiyse sevgililerin buluşma mekânının önüne. Yanılmadınız, burası Kafkas Pastanesi'nin önüydü ve Nalbantoğlu Çarşısı'na giden ve gelen insanlar bu saatte duracak halde değillerdi.” (s. 111).

Diğer yandan Makbule'nin yazısındaki karda kızak yolculuğu ise Pala'nın (2022: 27) “Bir Halka, Bir Halka Daha” başlıklı yazısında, Bursalı bir hanımın tanıklığından şöyle aktarılır: “Bursa'ya çok kar yağardı o günlerde efendim. Akşam oturmalarına giderdik şehrin diğer ucundaki dostlarımıza. Bazen kimseye gitmesek de binerdik bir atlı kızağa, Yeşil'den şehrin diğer ucuna, Çekirge'ye kadar gider dönerdik. Lapa lapa kar gökkubbeden üzerimize yağardı.”

İşte Kerim de ilk romanının itici gücünü bu maziden almaktadır. *Alacakaranlık Şehrin Masalı* adını verdiği kitabında Kerim, Bursa'da, şehirle birlikte büyüyen bir kahramanın hikâyesini anlatır. Kendi çıkışının da bu olduğunu anlamakta gecikmez Oğuz. Hem içinde yetiştiği şehre gönül borcunu ödeyecek hem kendi gerçekliğiyle bu sayede yüzleşebilecektir. “Şehir, onu öylesine kışkırtıyordu ki, kendi Huzur'una ulaştığı gün, yeniden doğacaktı. (...) Şehri içine çekti. Yüzyıllar, yaşanmışlıklar doldu içine. Bugünden tezi yok o büyük roman için yaşayacaktı.” (s. 80-81). Bu şekilde “Oğuz'un Huzur'un verdiği güç ile Bursa'yı özümseyerek yaşaması, bu noktada şehrin ona kendini sunması, bu bağlamda Makbule'yi de -öyle ya da böyle- ona geri verecektir.” (Özkök, 2021: 160).

Bu arada Ercan isminde bir arkadaşı da edinmiştir, Oğuz; ancak Heykel'de bir kahvede oturup lafladıklarında duyduklarından pek hoşlanmaz. Aslına bakılırsa Ercan'ın kuzeni Seren için onunla takılmaktadır. Gazcılar'da bir apartmanda altı üstü oturan bu akraba çocuklarıyla aynı okulda çalışmaktadır. Oğuz'un öğretmen olarak atandığı Merinos İlkokulu, Merinos Fabrikası'nın verdiği alan içerisinde “Merinosluluk ruhu” ile 1955'te temelleri atılan ve 1957'de eğitim öğretim faaliyetlerine başlayan bir eğitim kurumudur (Bircan & Adıman, 2020). Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki sanayileşme hamlelerinin Bursa'ya kattığı hareketliliğin bir uzantısı olarak şehrin hafızasında iz bırakmış bu okul, adını aldığı fabrika gibi, en önemli hafıza mekânlarından birisidir. Tarihî bir misyonla inşa edilmiş okulda görevli olan Oğuz, kısa bir süre flört etme şansı yakaladığı Seren'le çok ayrı dünyaların insanı olduklarını fark eder. Yeni açılan Pembe Çarşı'da buluştuklarında ona hülyalarından bahseder, yazdığı manifest bir metni okur ona. Ne ki Seren, sandığının aksine, “şehrin yuppilerinden biridir.” (s. 86) Çok geçmeden kendi gibi arkadaşlarını çağırır ve Çekirge'deki barlardan birine giderler. Makbule gibi şehrin belleğiyle ilgisi olmayan, belki bu yönüyle barışık olmayan yeni nesil bir genç kız tipidir Seren. Kaldı ki takvimler de milenyumü göstermek üzeredir. Bu sıralarda iki önemli gelişme olur. İlki, Makbule'yle karşılaşması; ikincisi ise Birol isimli bir sahafla tanışması. “Bursa'yı arayan, denemeci kadın” (s. 98) Makbule, postanede işe girmiştir ve bir kızı olmuştur. Ondan ayrıldıktan sonra Koza Han'a sapar. “Koza Han'ın duvarları arasında, Makbule'nin kelimelerini aradı. Yoktu. Nuran da yoktu. Gizlenmişti hepsi. Küskünlüğü de yenmeliydi artık. Demek ki zamanı gelmişti. Tanpınar'ın Bursa'daki zamanı yetmiyordu. (...) Şehrin ta içine, kalbine yapacağı bu yolculuğa bir an önce başlamalıydı.” (s. 98-99).

Diğer yandan Birol'la dost olmuş, iki dost şehri yeniden keşfe çıkmışlardır. Mahfel'de çaylarını yudumlarırken birbirlerine hayat hikâyelerini anlatırlar. Birol, sahaf olmasına rağmen başta Kerim'le tanıştığı zamanki sınıfsal ayrımlara gitmez Oğuz; çünkü o da kendisi gibi ailesinin tek çocuğudur ve Çekirge'de yaşamaktadır. Birol, ömrünü sosyolojiye vakfetmek

istediğini söylemekte; ama Sönmez'in zemin katındaki en ücra köşede pineklemektedir. Özen'in (2019: 80-81) aktardığına göre; Bursa'da kitapçıların bir araya geldiği üç pasajdan sonuncusu olarak Sönmez İş Sarayı, üçüncü zemin kattan giderek ikinci ve birinci zemin katlara, oradan da üst katlara doğru genişlemiş ve daha önce Tuz Pazarı'nda kitap sergisi açan tecrübeli kitapçılar sayesinde kentin sahafılık kültürüne ev sahipliği yapmıştır. İşte Oğuz'un bakış açısıyla "Sönmez'in zemin katındaki en ücra köşede pineklemeyi, yaşam düsturu olarak seç"miş (s. 101) olan Tanpınar hayranı Birol, Tanpınar ve Atay üzerine yazdığı yazıları kitaplaştırmanın hayalini de kurmaktadır.

Tam bu noktada Bursa'nın belleğinde iz bırakmış Heykel, Mahfel ve Koza Han ile şehir sakinlerinin buluşma mekânlarından söz etmek gerekir. 29 Ekim 1931'de açılışı gerçekleşen Gazi Heykeli, tıpkı Uludağ gibi, ıhlamur kokuları, manolya ve erguvanlar gibi şehrin hem simgesi hem de en önemli hafıza mekânlarından. Dalkılıç'ın (2022: 4) deyişiyle; Heykel, Bursa'nın kalbidir. Bursalılar bilir ki Heykel'e gidilmez, Heykel'e çıkılır. Bilhassa 1930'lu yılların Bursa'sında buluşma ve gezinti mekânıdır. 16. yüzyıldan itibaren faaliyete geçen kahvehaneler de Bursa kent belleğinin en mühim mekânlarıdır. "Kahvehaneler Bursalı sanatçıların toplanıp, edebiyat söyleşileri yaptıkları mekânlardı. Bursa'da çıkarılan birçok gazete ve dergi, fikren bu kahvehanelerde kuruldu. (...) Nilüfer, Biçem ve Yeni Biçem gibi dergiler de yine Yeşil Kahvesi'nde buluşan edebiyatçılar tarafından kurulmuştu." (Kaplanoğlu, 2022: 19)¹⁵ Bu bağlamda; kahvehaneler, çay bahçeleri Bursa'da edebiyatın nabzını tutan birer mahfildir, denilebilir.

Cemiyet Kaçkını'nda Kemal Selçuk da kahramanlarını sıklıkla kahvehanelerde ve çay bahçelerinde buluşturur: Altıparmak'taki Hocahasan Kırathanesi, Kültürpark'taki Özgen ve Göl Çay Bahçesi, Hünkâr, Mahfel, Heykel'de bir kahve... Darılmadan önce Kerim'le Oğuz, kahvehanelerde ve çay bahçelerinde bir edebiyat dergisi çıkarma hayali kurarlar; dergi çıktıktan sonra da yine aynı mekânlarda buluşup edebiyat sohbetleri ederler. Kerim'e darılan Oğuz, cemiyet kaçkını olarak yaşamını sürdürse de nadiren arkadaşlık ettiği kimselerle Mahfel'de veya Heykel'de bir kahvede buluşup söyleşir. "Bursalılar kahvehaneleri daha çok bir buluşma yeri olarak görürdü. Belki de bu nedenle toplanma yeri anlamına gelen 'Mahfel' adı, Bursa'nın en ünlü kahvesine verildi." (Kaplanoğlu, 2022: 20). Dolayısıyla Heykel gibi Mahfel de toplumsal bellekte iz bırakmış simge bir mekândır. Hatta 1930'ların Bursa'sında "Piyasa Turu" ya da "Huzur Turu" adı verilen yürüyüşler, Ulucami ile Mahfel arasında yapılır (Dalkılıç, 2022: 4). Oğuz da Bursa caddelerinde Makbule'yi ararken hep Heykel'in ve Mahfel'in önünden geçer.

1970'lerden beri Mahfel'in müdavimi olduğunu belirten Çalığışu (2019: 18-21); ilgili yazısında, Setbaşı mevkiinde bulunan Mahfel Kırathanesi'nin, başlangıçtan günümüze önemli bir toplantı ve buluşma yeri olduğuna değinir. Bir dönem Türk Ocağı ve Halkevi'nin faaliyetlerine de mekân olan Mahfel, daha çok, Bursa'da dergi çıkaran edebiyat erbabının, edebiyat öğretmenlerinin, şair ve yazarların; kısacası edebiyatla hemhâl olanların uğrak yeri olagelmıştır. Zaman içinde kentin kültürel dokusundaki değişimden nasibini alan mekân, 1999'daki yangından sonra Tahir Devci'nin işletmeciliğinde küllerinden yeniden doğar. Benzer şekilde, başta Koza Han ve İç Koza Han olmak üzere, Bursa hanları da 1990'lı yıllarda birer buluşma yeri olarak şehrin belleğindeki yerini alır.¹⁶ Bunlar arasından; "[y]ıllarca koza alım satımının yapıldığı ancak koza üretiminin azaldığı yıllardan itibaren çeşitli kumaşların satıldığı ve turistik işletmelerin ağırlık kazandığı bir yer hâline gelen Koza Han" (Çalığışu,

¹⁵ Bahsi geçen dergilerin kuruluşu ile Yeşil kahvelerindeki edebiyat buluşmalarına değinen bir yazı için bk. Çalığışu, 2020: 80-85.

¹⁶ 2014 yılı itibariyle UNESCO Dünya Miras Listesi'ne dâhil olan Hanlar Bölgesi hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Çalığışu, 2021: 30-35.

2021: 24); birçok edebî etkinliğe sahne olmuş, başta edebiyatçılar olmak üzere üniversite öğrencileri, öğretim üyeleri, sanatçılar vb. entelektüel çevrelerce tercih edilmiştir.¹⁷ Yıllar içinde bu mekânlar, kültür ekonomisinin ele geçirişiyile zamana yenilse de Bursa kent belleğinin unutulmaz imgeleri olarak hafızalardaki yerini korumaktadır.¹⁸ Bunun gibi, Abak'ın (2023: 94) “Bursa içinde zamanın uçucu bestesi, mazinin keskin hafızası ve bir kesim ruhların taburcu olduğu dergâh” sözleriyle tarif ettiği Hünkâr ise 1844 yılında av köşkü olarak bina edilmiş ve sırasıyla, Abdülmecit, Abdülaziz, V. Mehmet Reşat, Mustafa Kemal Atatürk, İsmet İnönü, Kâzım Karabekir gibi mühim şahsiyetleri ağırlamış tarihî bir köşktür. On dokuzuncu yüzyılın ortalarından itibaren Bursa sirtlarından tarihe tanıklık edişiyile bir hafıza mekânı vasfı taşıyan bu yapı, günümüzde, müze olarak gezilebildiği gibi bahçesindeki sosyal tesisten de istifade edilebilmektedir.

Heykel gibi, şehrin Cumhuriyet yıllarına ait kazanımlarından biri olan Kültürpark ise Haşım İşcan'ın valiliği (1945-1950) sırasında temelleri atılmış; ancak 1954-1960 yılları arasında Bursa'da belediye başkanlığı yapan Reşat Oyal tarafından tamamlanmış bir komplekstir. Romanda, önce Oğuz ile Kerim'in, sonra *Havuzbaşı'ndan Öyküler* dergisi ekibinin toplandığı yer olarak adı geçen Özgen (1958) de bu kompleks içindeki en eski çay bahçelerindedir. Kerim'le Makbule'nin evliliğinin ardından tüm sosyal çevresinden elini eteğini çeken “edebiyat kaçağı” Oğuz, çokluk, annesiyle vakit geçirirken otobüse binip “Kültürpark'ta indikleri günlerde Göl Çay Bahçesi'ne gidiyorlar, semaverde çay içerek serin yaz gecesinin keyfini çıkarıyorlardı.” (s. 103). Bir dönem Bursalılar için bir yaz klasiği hâline gelen Kültürpark'ta semaverde çay içme alışkanlığı, tam da şehrin ruhuna nüfuz ettiği o günlerde, Oğuz'un kişisel belleğini harekete geçirir: “Oğuz bu gecelerde hayal meyal hatırladığı yetmişlerdeki çocukluğunun fotoğraf karelerini yeniden yeniden bulmak için çabalıyordu” (s. 103); çünkü Makbule'den kaçıp şehre doğru yaklaştıkça değişimi de görüyordu: “Şehir bir geminin limandan ayrılışından farksızca geçmişinden kopuyordu hızla.” (s. 104). Oysa şehir geçmişten koptukça Oğuz, şehrin mekânlaşan belleğine doğru ilerliyordu. Bir başka deyişle; “şehrin yorgun hayalcisi” (s. 112-113) Oğuz'un kişisel yaşamının durağanlığına mukabil yanı başındaki şehre milenyum, onu geçmişinden koparacak denli kökten değişimlerle gelmiştir. Yazarının deyişiyile; “1980'den 2010'lu yıllara kadar Oğuz, Kerim ve Makbule değişirken, şehir de değişmiştir.” (Atlı, 2016). “Otuz yılda koca şehir tanınmaz hale gelmişti. Eskiden Çekirge'den Tophane'ye, Yeşil'e kadar bir kimliği vardı Prusa'nın. Şimdi kentsel dönüşüm hikâyesiyle başka bir dünya olup çıkmıştı yeşil şehir.” (s. 112) Yüksek katlı binalarla donanan şehir, ranta kurban edilmiştir: “Şehre ait ne kalmıştı ki? Kocaman kocaman yükselen alıkkıklar silsileleri!” (s. 112). Dahası “[e]rguvan ve ıhlamur kokularıyla başı dönenlerin hatıralarındaki şehri geri getirmek mümkün değildi elbette. Çocukluğundan kalan yazlık sinemalar, lunapark, bahçeli evlerin sıralandığı daracık sokaklarda gezinen bozacılar bile düştü.” (s. 112).

Derken Kerim'in ölüm haberi gelir. Oğuz da eski dostunun cenazesine katılanlar arasındadır. Makbule'yle kızı Esma'yı teselli ettikten sonra bir müddet daha içine kapanır. Ellisine basmak üzere olduğu bugünlerde içindeki yazma isteği tekrar depreşmiştir. Bir mayıs sabahında evden çıkar.

¹⁷ Bursa odaklı edebî ve kültürel etkinliklerin yapıldığı hanlardan biri olan Tahtakale Han'da, Samet Altıntaş ve Cihan Taşan tarafından düzenlenen “Bursa Tahtakale Buluşmaları”, 2020'den itibaren gelenekselleşerek birçok ismi konuşmacı olarak ağırlamıştır. *Cemiyet Kaçkını* romanının yazarı Kemal Selçuk da 11 Kasım 2022 tarihli doksan dördüncü programa konuk olmuş ve “eski Bursa'nın son günlerini anlattığı Cemiyet Kaçkını romanı” üzerine bir konuşma yapmıştır. Bk. https://youtu.be/Wzn_FDYZBzxA?si=tnbWnEqKmdnjmsBa.

¹⁸ Uzun yıllardır Bursa'da yaşayan ve şehrin belleğinin kaydını tutan Ramis Dara da anılan tüm bu mekânların, hem kendi kişisel tarihindeki hem toplumsal hafızadaki yerini hem de çağın getirileri karşısında uğradığı erozyonu, yazılarında konu edinir. Bk. Dara, 2011.

Postaneye kadar indi. Sağa sola bakındı. Heykel'e yöneldi. Koza Han'ın bahçesinde akşamüstünün güzelliğine bıraktığında kendini; batmak üzere olan güneşin han duvarlarında tutunuşunu seyretti. Şimdiye kadar gördüğüm şehirler içinde Bursa kadar muayyen bir devrin malı olan bir başkasını hatırlamıyorum. Burada doğmuştu, burada ölecekti (s. 122-123).

Kemal Selçuk'un, yukarıda bahsi geçen, "Bursa Tahtakale Buluşmaları" programında yaptığı konuşmada, "yaşam mı yazıyı kurar yoksa yazı mı yaşamı kurar?" sorusu ekseninde şekillendiğini belirttiği *Cemiyet Kaçkını*, "kıskançlık" teması etrafında aşk, edebiyat ve kentsel bellek sorunsallarını konu edinen bir romandır. Aşk, aynı konuşmada, yazarının da altını çizdiği gibi, Oğuz - Makbule - Kerim arasında bir üçgen arzu veya arzu üçgeni şeklinde tezahür eder. Kerim'in, Makbule'nin gönlünü kazanması, edebiyat yolunda onu kendisine rakip gören Oğuz'un hissettiği kıskançlık ile birleşerek intikam arzusuna dönüşür. Onlardan daha iyi yazmak arzusunun kamçılacağı Oğuz, sergilediği pasif agresif tavırlarla hem iki dostundan hem de tüm sosyal çevresinden gittikçe uzaklaşır. Romanda "cemiyet kaçkını", "edebiyat kaçağı" olarak tavsif edilen Oğuz, yazma yetisini de sorgular hâle gelir. Flanör adımlarıyla dolaştığı Bursa'da, önce *Kuyucaklı Yusuf*'un Muazzez'i, sonra *Huzur*'un Nuran'ıyla özdeşleştirdiği Makbule'yi, bazen gizli bazen aşikâre ararken, kentin künhüne vardığı bir şuura erişir. Öyle ki Oğuz; yazamadıkça, Kerim ve Makbule ikilisini alt edemedikçe, dilediği intikamı onlardan alamadıkça, içinde birikmiş hınçla, Heykel'den Tophane'ye, Kültürpark'tan Mahfel'e, Sönmez'den Koza Han'a, oradan Hisar'a, Ahmet Vefik Paşa ve Okçu Baba eşliğinde cevelan ederken Tanpınar'da dinginliğe varır. Onun; *Beş Şehir*, *Yaşadığım Gibi* adlı kitaplarında Bursa üzerine kaleme aldığı denemeleri ile *Huzur* romanı, Oğuz'u, sakinleştirir. Dahası aktüel zamanın ardındaki "ikinci zaman"ı fark eder: "Bu şehirde muayyen bir çağa ait olmak keyfiyeti o kadar kuvvetlidir ki insan 'Bursa'da ikinci bir zaman daha vardır.' diye düşünebilir." (Tanpınar, 2003: 94). Yazı (edebiyat) suretinde Kerim'in, aşk suretinde Makbule'nin ardındaki hakikati kavradığı, Tanpınar'dan mülhem o "velût ve yekpare" zaman, yıllardır zihnini meşgul eden "talih" ile "yazgı" çatışmasının da sonuna geldiği andır. Bundandır ki Koza Han'ın bahçesinde "akşamüstünün güzelliğine bıraktığında kendini; batmak üzere olan güneşin han duvarlarında tutunuşunu" (s. 122) seyrederken Tanpınar'ın sözleri çınlar içinde: "Şimdiye kadar gördüğüm şehirler içinde Bursa kadar muayyen bir devrin malı olan bir başkasını hatırlamıyorum." (s. 122). *Beş Şehir*'in içinde yer alan, "Bursa'da Zaman" başlıklı denemesinin şehre dair ilk cümlesidir bu. Tüm yaşanmışlıklarla birlikte yaşanamamışlıkların da üzerine sünger çektiği o anlarda, aşk ve edebiyatın kendisini getirip bıraktığı eşikte, Bursa'yla baş başadır Oğuz. Hayatının bundan sonrasında o da cümleye buradan başlayacaktır.

Sonuç

Cemiyet Kaçkını; aşk ile aşksızlığın, yazmak ile yazamamanın, kurmaca ile hayatın sınırlarında dolaşan ve dahi bu sınırları zaman zaman zorlayan iki yazar adayının (Oğuz Bayrak ile Kerim Sönmez) Makbule merkezli yaşamını irdelerken Bursa'ya da yer açan bir anlatıdır. Eş bir söyleyişle; salt Oğuz'un Makbule'ye olan imkânsız aşkını anlatan bir roman değil, bellek mekânı olarak Bursa'nın mazisine ve hâldeki değişimine de ışık tutan modern bir kent anlatısıdır. Kahramanların hikâyelerine daimî surette bir Bursa manzarası eşlik eder.

Bu manzarada öne çıkan mekân ve şahıs adları, kentin Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinden devraldığı kültürel mirasa gönderme yapan, kentle özdeşleşmiş, simgeleşmiş değerlerdir. Bu bağlamda; Uludağ (Keşiş), Ulu Cami, Tophane, Yeşil, Emir Sultan, Okçu Baba, Ahmet Vefik Paşa, sultan türbeleri, Koza Han, Setbaşı, Çekirge, Hisar, Mahfel, Hünkâr, Bursa'nın tarihî silüetini yansıtırken Heykel, Kafkas, Kültürpark (Özgen, Göl Çay Bahçesi), Tuz Pazarı, Sönmez İş Hanı, Santral Garaj ise Cumhuriyet sonrasında bu mirasa eklenen Bursa'ya özgü mekânlardır. Elbette Bursa baharının meşhur erguvan ve ihlamur kokuları da bu manzarada, her vakit kendisini hissettirir. Romanda olaylar, bu tarihî dokunun içine yerleştirilmiş, yer yer Prusa olarak zikredilen şehir (Bursa), âdeta romanın kahramanlarından

biri hâline gelmiştir. Bu anlamda yaşayan ve devraldığı mirası farklı mecralarda da olsa yaşatan bir şehirdir Bursa. Sönmez İş Sarayı'ndaki sahaflar, Tuz Pazarı'ndaki kitap sergileri, imza günleri, yerel süreli yayınlar, tarihî hanlar ile kahvehane ve çay bahçelerinde edebiyatı konuşan aydınlar, şehrin canlı edebiyat ortamını işaret ederken Makbule'nin anlatımında ise bir açık hava müzesi olarak tasvir edilir.

1980'lerden 2010'lu yıllara, devir değişirken Bursa'nın silüeti de değişmekte; ancak onu kuran ruh, yaşamaktadır, yaşatılmaktadır. Makbule, Tanpınar'ın "ikinci zaman" diyerek söze döktüğü bu ruhun, modern zamanlardaki iz düşümüdür. Keza "devam ederek değişmek değişerek devam etmek" düsturunun da romanda ete kemiğe bürünmüş hâlidir. Öncelikle hayatına girdiği iki genç adamın bireysel hafızalarını harekete geçirmiş, onlara mekân bilinci aşılamış, bireysel belleklerdeki Bursa imajını, kolektif belleklerdeki Bursa imgesi ile birleştirmiştir. Dahası bunu kaleme aldığı denemeleri yoluyla kamuoyuyla da paylaşarak her şeyin baş döndürücü bir hızla değiştiği bir çağda, kentnin belleğini, mekânlar üzerinden, kayda geçirmiştir. Bu noktada Oğuz'a, Kerim'in ölümünün ardından, tüm yaşanmışlıklar ve yaşanmamışlıklara rağmen, küllerinden yeniden doğarcasına ümit aşılayan da onun Bursa'yla bu özdeşleşmişliğidir. Hasılı o, "bu şehirden adımını at(a)mayacaktı"r.

Bilgi Notu

Makale araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Yapılan bu çalışma etik kurul izni gerektirmemektedir.

Kaynakça

- Abak, E. (2023). Osmanlı tarihinin dibacesinde bir 19. yüzyıl soluğu: Hünkâr Köşkü. *Bursa Günlüğü*, (21), 92-94.
- Ak, E. (2016). Kemal Selçuk'tan "Cemiyet Kaçkını", 'büyük eser' peşinde. *Cumhuriyet Kitap*. 7 Temmuz 2016, (1377), 6.
- Aladağ, Ç. (2004). *Cumhuriyet döneminde Bursa'da kent kültürünün geliştirilmesine yönelik faaliyetler (1935-1950)*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Alpar, A. (2024). *Nazlı Eray'ın hikâye ve romanlarında Ankara'nın kentsel bellek mekânları*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Altıntaş, S. (2020). Bursa'nın Nâzım planı. *Bursa Günlüğü*, (9), 32-35.
- Aman, F. (2019). Bursa Osmanlı'nın şehir prototipi. *Bursa Günlüğü*, (5), 12-17.
- Armağan, M. (1998). *Bursa şehrengizi*. İz Yayıncılık.
- Assmann, J. (2015). *Kültürel bellek-eski yüksek kültürlerde yazı, hatırlama ve politik kimlik*. (Çev: A. Tekin), Ayrıntı Yayınları.
- Atlı, D. (2016, Temmuz 17). Kemal Selçuk: "Aşkta ideal olan kurguladığımız insandır". <https://egoistokur.com/kemal-selcuk-askta-ideal-olan-kurguladigimiz-insandir>.
- Ayvazoğlu, B. (2019). Edebiyatın Bursa'yı keşfi. *Bursa Günlüğü*, (7), 4-13.
- Bariş, T. (2024). Ahmet Hamdi Tanpınar'ın "Beş Şehir" ve "Bursa'da Zaman" adlı eserlerinde tarihi devamlılık bağlamında Bursa. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(1), 281-296.
- Bilgi, S. G. (2006). *Erken Cumhuriyet döneminde Bursa'da gündelik yaşam (1923-1950)*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Bircan, N. Ö. & Adıman, T. (2020). *Merinos İlkokulu*. Bursa Kültür A.Ş.
- Çanaklı, L. A. (2015). Türk edebiyatı ve Bursa. *Şehir & Toplum*, (2), 13-34.
- Çalığışu, E. (2021). Geçmişten günümüze Bursa Hanlar Bölgesi. *Bursa Günlüğü*, (14), 30-35.
- Çalığışu, N. (2019). Bursa'da edebiyat mekânları: Mahfel. *Bursa Günlüğü*, (7), 18-21.
- Çalığışu, N. (2020). Edebiyat mekânı olarak Yeşil kahveleri. *Bursa Günlüğü*, (10), 80-85.
- Çalığışu, N. (2021). Edebiyat, kültür ve sanat mekânı olarak Hanlar Bölgesi. *Bursa Günlüğü*, (14), 22-25.
- Çiftçi, C. (2021). Geçmişten günümüze Bursa tarihi. M. Eriş (Ed.), *81 İilde Kültür ve Şehir: Bursa içinde* (110-135. ss.), Bursa Valiliği.
- Dalar, T. (2018). Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Bursa'da Zaman şiirinde zaman ve mekân algısı. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 13(2), 183-200.
- Dalkılıç, D. (2022). Caddede buluşalım. *Varlık*, (1375), 4-7.
- Dara, R. (2011). *Kalbimizin tarihi Bursa*. Heyamola Yayınları.
- Depeli, G. (2011). Kültürel bellek: hatırlayış ve unutuş. *Nesin Matematik Köyü Hafıza Çalıştayı, 27-30 Ekim 2011. İzmir*. [Yayımlanmamış sunum] <https://hafizacalistayi2011.files.wordpress.com/2011/11/kulturelbellek-gulsumdepeli.pdf>
- Doğancı, K. (2005). Antik Prusa kenti. *1. Bursa Turizm Sempozyumu Bildiri Kitabı içinde* (35-40. ss.), Bursa Osmangazi Belediyesi.
- Eroğlu Koşan, Z. & Sınar Uğurlu, A. (2023). Yazarların gözüyle Bursa'ya seyahat (1889-1925). *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 12(2), 623-645.
- Göközkut, B. (2023). *Bursa'da yer duygusu inşasında hafıza mekânı olarak kentsel kültürel miras alanları*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gökşen, E. (2023). *Türkiye'de edebiyat matinelere-bir hafıza mekânı incelemesi*. h2o Kitap.
- Göltekin, S. (2019). Dünyanın kâdîm şehirleri ve Bursa. *Bursa Günlüğü*, (5), 4-11.
- Güneş, M. (2018). *Şehre yansıyan medeniyet edebiyata yansıyan şehir*. Hece Yayınları.
- Güngör, Ö. (2023). Bursa'nın tanıkları: Bursa şehrengizleri. *Bursa Günlüğü*, (20), 42-47.
- Gürgen, İ. (2022). Bursa'nın eski çağları: Prusa'dan Bursa'ya. B. K. Yeşilbursa (Ed.), *Bursa'da Zaman, Mekân ve İnsan Bursa'nın Yunan İşgalinden Kurtuluşunun 100. Yılı içinde* (117-129. ss.), Sentez Yayıncılık.
- Halbwachs, M. (2016). *Hafızanın toplumsal çerçeveleri*. (Çev: B. Uçar), Heretik Yayıncılık.
- Halbwachs, M. (2017). *Kolektif hafıza*. (Çev: B. Barış), Heretik Yayıncılık.
- İkican, B. (2018). Prusa'dan Bursa'ya. *Eskiçağ Araştırmaları Dergisi*, (3), 6-9.
- Kaplanoğlu, R. (2022). Bursa'nın buluşma mekânları. *Varlık*, (1375), 18-24.
- Karaca, N. (2019). 19. yüzyılda Bursa'ya yol düşüren bir kadın seyyah, yazar ve ressam: Mary Adelaide Walker (1820-1905). *Bursa Günlüğü*, (8), 84-91.
- Karaca, N. (2020). Julia Pardoe'nun bakış açısıyla 18. yüzyıl Bursa'sından kesitler. *Bursa Günlüğü*, (10), 40-51.

- Karaca, N. (2022). İki İngiliz kadın gezgin: Julia Pardoe (1806-1862) ve Mary Adelaide Walker (1820-1905) perspektifinden Bursa izlenimleri. A. Sınar Uğurlu, S. Kırılı (Ed.), *Bursa Atlası* içinde (259-293. ss.), Türk Ocakları Derneği Bursa Şubesi.
- Kocabaş, O. (2020). Hâfıza mekânı olarak roman: Yeşil Gece romanında tahakküm, değişim ve bellek. *İNİF E- Dergi*, 5(2), 60-72.
- Nora, P. (2006). *Hafıza mekânları*. (Çev: M. E. Özcan), Dost Kitabevi.
- Özen, U. O. (2018a). Bursa'da ilk tiyatronun sıradışı hikâyesi. *Bursa Günlüğü*, (2), 30-37.
- Özen, U. O. (2018b). Tuz Pazarı'ndaki kitapçılar. *Bursa Günlüğü*, (4), 54-59.
- Özen, U. O. (2019). Sönmez İş Sarayı'nın üçüncü zemin katındaki kitapçılar. *Bursa Günlüğü*, (7), 80-85.
- Özen, U. O. (2022). Sahife, kalem, sahaf, yangın. *Varlık*, (1375), 33-34.
- Özkılınç, G. (2020, Ocak 1). Nâzım'ın Bursa yılları. *Bursa Tahtakale Buluşmaları*, <https://youtu.be/BDtBbwh5m7A?si=EIQx5bXqDFoerLY3>
- Özkök, S. (2021). Yazı ve yaşam arasında: *Cemiyet kaçkını*. *kitap-lık*, (213), 157-160.
- Özlü, O. (2016, Haziran 19). *Dünya edebiyatındaki bütün karakterler dost ve akrabadır*. <http://kitapeki.com/dunya-edebiyatindaki-butun-karakterler-dost-ve-akrabadir/>
- Öztürk, Y. (2019). Bursa basın hayatında Hüdâvendigâr gazetesi. *Universal Journal of History and Culture*, 1(2), 63-78.
- Pala, Ş. B. (2022). Bir halka, bir halka daha. *Varlık* (1375), 26-32.
- Peker, E. H. (2018). Bursa Valisi Ahmet Vefik Paşa. *Bursa Günlüğü*, (2), 26-29.
- Sağlık, Ş. (2022). “Şehirde yaşamak mı, şehri yaşamak mı?” yahut bütün soruların cevabı olarak şehir. *Mahalle Mektebi*, (65), 53-55.
- Sarıbaş, G. (2019). Türk kültür ve mimarlık tarihimiz açısından Hisar semti ve Osmangazi (Manastır) mahallesi. *Bursa Günlüğü*, (6), 4-9.
- Selçuk, K. (2016). *Cemiyet kaçkını*. İletişim Yayınları.
- Selçuk, K. (2022, Kasım 11). “Cemiyet kaçkını”. *Bursa Tahtakale Buluşmaları*, https://youtu.be/Wzn_FDYZxA?si=vcicpG5Sgs4Uz2ZO
- Sınar, A. (1999). Ahmet Hamdi Tanpınar ve Bursa. *Türk Dili*, (566), 115-125.
- Sınar, A. (2001). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e edebiyatımızda Bursa. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, (4), 184-203.
- Sınar, A. (2006). Bursa'nın ilk edebiyat ve sanat dergisi: Nilüfer. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (10), 337-361.
- Sınar, A. (2007). Bir şehrin edebiyata yansıyan acı hikâyesi: Milli Mücadelede Bursa. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (13), 337-361.
- Sınar Uğurlu, A. (2022). Yeni Türk edebiyatında Uludağ. A. Sınar Uğurlu, S. Kırılı (Ed.), *Bursa Atlası* içinde (295-331. ss.), Türk Ocakları Derneği Bursa Şubesi.
- Songur, F. (2022). Yabancı seyyahların gözüyle Bursa. B. K. Yeşilbursa (Ed.), *Bursa'da Zaman, Mekân ve İnsan Bursa'nın Yunan İşgalinden Kurtuluşununun 100. Yılı* içinde (413-460. ss.), Sentez Yayıncılık.

- Tanpınar, A. H. (2003). *Beş şehir*. Dergâh Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (2013). *Yaşadığım gibi*. Dergâh Yayınları.
- Türkmenoğlu, S. (2023). *Modern Türk edebiyatında Bursa*. Grafiker Yayınları.
- Uçak, S. (2019). Şehrengizden monografiye: Lâmi'î Çelebi ve Tanpınar'a göre Bursa. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 8(1), 319-333.
- Ulutürk Sakarya, Y. (2022). Tanpınar'ın Bursa'sı. *2022 Yılı Türk Dünyası Kültür Başkenti Tarih ve Şehir Sempozyumu* içinde (380-390. ss.), Bursa Kültür A.Ş.
- Yavaş, D. (2023). Hüdavendigâr Vilayeti Valisi Ahmet Vefik Paşa. *Bursa Günlüğü*, (21), 18-21.
- Yetişen, Y. K. (2019). Köprülerimiz. *Bursa Günlüğü*, (5), 56-61.
- Yılmaz, E. B. (2019). *Edebiyat şehir hafıza Türk romanında hafıza mekânı olarak şehir (1940-1960)*. Kesit Yayınları.
- Yücel, Ö. F. (2021). Edebî metinlerde bellek ve mekân: Fatih Harbiye ve Dokuzuncu Hariciye Koğuşu romanları üzerine bir inceleme. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication - TOJDAC*, 11(1), 195-212.

EXTENDED ABSTRACT

Bursa, which hosted significant historical heritage as the first capital during the establishment process of the Ottoman Empire, has also been one of the prominent stops in the fields of culture, art, and literature. In other words, during the evolution from a principality to a state, Bursa, as the first center of political power, is an ancient city that combines its rich historical texture with a rich culture, possessing numerous architectural works that witnessed this historical process such as mosques, fountains, madrasahs, complexes, and tombs, as well as many natural beauties, especially Uludağ. This city, where a vibrant cultural life accompanied this historical and aesthetic heritage from periodicals to bookstores, from theaters to antiquarian bookstores and literary circles, has also served as a capital of culture. From past to present, artists, scholars, intellectuals, literati, and bureaucrats who were either born in Bursa or passed through the city have not only enlivened the city's cultural life but also established a chain of continuity extending into the future.

In this context, from the Divan poets it raised to the mystical figures who are the spiritual architects of the city, from Ahmet Vefik Pasha who introduced the city to Western-style theater during his governorship to Feraizcizâde Mehmet Şakir who published the first literary magazine Nilüfer, and to Ahmet Hamdi Tanpınar, a cultural bridge extending to Bursa has included it in the UNESCO World Heritage List in 2014 and crowned it as the Capital of Culture of the Turkic World in 2022.

The cultural richness of Bursa, which has developed and flourished over centuries on a historical ground, has also found its place in the Turkish literature of the modernization period following the Tanzimat. New Turkish literati, who produced works in various genres such as poetry, novel, story, and essay, mentioned Bursa, famous for its historical texture and natural beauties. In other words, Bursa, with its historical richness inherited from the past, has been remembered as a memory space in literary works.

After 1980, especially in the 1990s and 2000s, Bursa's literary visibility increased with new periodicals and media channels, the literary circles in Bursa revived, and national literature gained new names. Among these, Kemal Selçuk (1971), born in Bursa's Mustafakemalpaşa, in his novel Cemiyet Kaçkını (2016), addresses matter of literature, writing, and love, with the constant silhouette of Bursa accompanying the reader in the background. The city, being the scene of the turmoils of the writer Oğuz Bayrak who navigates within a love triangle he has constructed (Kerim, Makbule, Oğuz), becomes the subject of a transformation from the 1980s to the 2000s. In the novel, the competition and literary passion between Oğuz and Kerim are witnessed by antiquarian bookstores, magazine publications, signing events, and similar activities, which highlight the literary vein of the city, while Makbule, whom both are enamored with, plays the role of the city's memory with her profound attachment to Bursa and her amateur love for literature. Therefore, Cemiyet Kaçkını is not merely a novel about Oğuz's impossible love for Makbule but also a modern urban narrative that sheds light on the past and present transformation of Bursa as a memory space.

This study will focus on the story of the ancient city of Bursa, chosen by Kemal Selçuk as the setting for his novel Cemiyet Kaçkını, which tells the adventures of two literature-loving aspiring writers in love with the same woman, extending to literature, love, and the city's memory. To this end, first, the concept of social (collective) memory, which forms the theoretical basis of the study, and the concepts of communicative and cultural memory clustered around it, as well as the concept of memory space will be explained; then the relationship between the city, memory, and literature will be discussed.

Literature, as one of the building blocks of cultural memory, with its examples reflecting the historical texture, witnesses the memory of the city as much as tangible architectural examples and historical documents. In the novel Cemiyet Kaçkını, where the themes of love, jealousy, and literature accompany the historical heritage of Bursa, the main outline drawn by the author on the spatial plane is the Hisar region. Alongside references to Prusa and Mount Keşiş, the author navigates his characters through memory spaces of Bursa, such as Hünkâr, Koza Han, Heykel, Kültürpark, Setbaşı, Mahfel, Tuz Pazarı, Sönmez İş Sarayı, and Kafkas Pastanesi, evoking individual and social memory.